

CUMHURİYET DÖNEMİNİN EN ÖNEMLİ AĞIR SANAYİ HAMLESİ: KARABÜK DEMİR VE ÇELİK FABRİKASI (1939-1960)

Nadir YURTOĞLU*

ÖZ

Bu çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın (KDÇF) tesisi yolunda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Demokrat Parti (DP) Hükümetleri tarafından yapılan girişimler ve üretimin artırılmasına yönelik 1960 yılına kadar gerçekleştirilen icraatlar ve bu icraatların ekonomiye olan katkıları incelenmiştir. Konu, KDÇF'nin kuruluş çalışmaları (1925-1939); CHP döneminde KDÇF'nin üretim faaliyetleri (1939-1950); DP döneminde KDÇF'nin üretim çalışmaları (1950-1960) adlı başlıkları altında üç bölümde ele alınmıştır. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın kuruluşu, üretim faaliyetleri ve bu faaliyetlerin ekonomiye olan katkıları incelenirken sayısal veriler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın konusu hakkında literatürde yer alan boşluklar birinci elden kaynakların kullanılması yoluyla doldurulmuştur. Konu incelenirken dönemin Türkiye'si ile Dünyanın demir çelik alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne alınarak bu gelişme ışığında verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç şudur: CHP Hükümetleri'nin gayretleriyle Türkiye'de ağır sanayi hamlesi yönünde yapılan girişimler semeresini vermiş ve 9 Eylül 1939 tarihinde ilk fırının ateşlenmesiyle KDÇF tesis edilmiştir. İleriki dönemlerde, fabrikanın entegre halinde üretim üniteleri tamamlanmış, DP döneminde ise ilaveler yapılmıştır. Bütün ünitelerin hizmete girmesi, Türkiye'de demir ve çelik üretiminin artmasına yol açtığı gibi, diğer sektörlerin gelişmesini de destekleyerek millî ekonomiye katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Karabük, Demir, Çelik, Sanayi, Fabrika.

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu/Türkiye, nyurtoglu@kastamonu.edu.tr

THE MOST IMPORTANT HEAVY INDUSTRY ATTEMPT OF THE REPUBLICAN PERIOD: KARABUK IRON AND STEEL FACTORY (1939-1960)

ABSTRACT

This study deals with the activities carried out by the Republican People's Party and Democratic Party (DP) governments on the way to the establishment of Karabuk Iron and Steel Plant from the early years of the Republic until the 1960s and the contributions of these activities to Turkish economy. The subject is covered in three chapters under the titles of establishment works of Karabuk Iron and Steel Plant (1925-1939); production activities of Karabuk Iron and Steel Plant during the Republican People's Party period (1939-1950); and production works of Karabuk Iron and Steel Factory during the Democratic Party period (1950-1960). The production activities of Karabuk Iron and Steel Plant and the contributions of these activities to the economy were evaluated based on numerical data. The gaps in the literature on the research topic were filled through use of primary sources. The topic was handled through comparison of the developments taking place in the field of iron and steel in Turkey and in the world during the periods under examination. The results obtained in the study can be summarized as follows: With the efforts of the Republican People's Party governments, attempts made for heavy industrialization in Turkey came to fruition and Karabuk Iron and Steel Factory was established with the first kiln fired on 9 September 1939. In the following periods, the integrated production units of the factory were completed, and extensions were made in the DP period. As all the units were put into service, an increase occurred in iron and steel production of Turkey, thereby contributing to the development of other sectors and thus supporting the national economy.

Keywords: Karabuk, Iron, Steel, Industry, Factory.

GİRİŞ

Orta Asya tarih ve kültüründe önemli yeri olan ve Dünyanın en eski milletleri arasında bulunan Türklerin, asırlardan beri demiri işlediği bilinir. MS 5. yüzyıldan itibaren bu milletin harp sanayi alanında demiri kullanmada yetenekli olduğu görülür. Meslekleri demircilik ve madencilik olan bozkır Türk topluluğunda kılıç, kalkan, kargı, mızrak ve temren mükemmel bir şekilde imal edilmiştir¹.

Orta Asya Türk kavimlerinden olan Uygurlar en iyi demir ve çelik işçisi olarak kabul edilirken kaliteli çelik cevherleri kuzeydeki Kırgız Türkleri'nin yaşadığı bölgeden çıkarılmıştır. Kırgız ülkesinin güney batısında yaşayan Göktürkler, demiri işleyerek silah yapımında kullandığı gibi ticaretini de yapmak amacıyla piyasaya sürmüştür. Silah endüstrisini ellerinde tutan bu Türk boyları MS 552'de Göktürk Devleti'ni kurarak 300 yıla yakın bir süre varlıklarını sürdürmüştür. Türkler, kılıç yapımı işlerinde kurç adını verdikleri iyi cins çelikleri kullanırken Şam usulüne göre işlenmiş çelikler, Uygurların doğusunda bulunan bir sınır şehri Hami'den gelmiştir².

Türklerin 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yurt edinme maksadı ile yerleşmeleri, başta demir sanatı olmak üzere Orta Asya'da gelişen bir uygarlığın gelenek ve deneyimlerini, Anadolu'ya taşıyarak 17. yüzyıla kadar yaşatmaya vesile olmuştur³.

Osmanlı Devleti'ne ait birçok vesika demir sanayinin bu ülkede de gelişmiş olduğunu gösterir. İstanbul'da bulunan Tophane'nin, Türklerin ilk büyük demir sanayi merkezi olduğu Evliya Çelebi'nin bu müessese hakkında ayrıntılı bilgi vermesinden anlaşılar. Demir sanayinin inkişafı sonucu savaş endüstrisi bakımından önemli sayılan 22 tonluk, 5 namlulu ve helezon yivli topların meydana getirilmesi ve gemi sanayinin mükemmelliği, bu dönemin harp

1 İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Yayınları, 16. Basım, İstanbul 1997, s.320-321; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, 4. Basım, İstanbul 1993, s.365-366; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 1, 1 Haziran 1951, s.1; "Demir ve Çelik Sanayimiz", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1949, Sayı No: 8792.

2 Bahattin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.212.

3 Aydın Yalçın, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1979, s.241-242.

sanayini üstün kılan belli başlı gelişmeler arasında yer alır.⁴ Osmanlı Devleti, çağının koşullarına göre sanayi ve ekonomik alanda bu gelişmişliğini uzun süre koruyamamıştır. 17. yüzyılın son çeyreğine kadar ileri düzeyini muhafaza eden küçük sanatlar Batı Avrupa'daki sanayi devriminin etkisiyle gerilemiş, ekonomi üzerinde etkinliğini kaybetmiştir. Devletin öncülüğü ile kurulmuş birkaç fabrika ile yabancı sermayenin meydana getirdiği sayısı çok az tesisler dışında imalat sanayi dalında hiçbir faaliyete rastlanmamıştır⁵.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gelişmiş sanayi kurma girişimleri, tesis edilen büyük işletmelerin ürünlerinin ihtisaslaşma noksanlığı nedeniyle sağlam ve ekonomik bulunmayışı ve tüketim hacminin dar ve sınırlı olması bu dönemin iktisadi durumunun belli başlı olumsuzlukları arasında yerini almıştır. II. Mahmut'un saltanatı ile başlayan yıllarda endüstrinin önemli faktörleri arasında bulunan tersaneler havuzlar, kızaklar, çeşitli alet ve edevat fabrikaları, demirhaneler bu dönemin ekonomik karakterini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu teşebbüsler arasında bilhassa demir ve çelik sanayi bakımından dikkate değer olan müessese İstanbul Zeytinburnu'nda kurulan demir fabrikasıdır. Büyük Fabrika adıyla bilinen Zeytinburnu'ndaki bu işletmede, ülkenin bütün demir aletleri, saban, demir parmaklık, demir boru, çakı, ustra, gem, üzengi, top, mızrak, kılıç, bıçak, kilit, anahtar ve döküm işleri başta olmak üzere birçok demir ve çelik aletleri imal edilmiştir. Fabrika yerleşkesinde ayrıca Türk ve yabancı uyruklu ustaları barındıracak büyük işçi meskenlerinin bulunmasının yanı sıra matematik, jeoloji, kimya, medeniyet, resim ve mühendisliğe ait derslerin okutulduğu bir sanayi mektebi de kurulmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'ne ait bu Büyük Fabrika, I. Dünya Savaşı (1914-1918)'na kadar varlığını sürdürmüştür. Savaş sonrası mütareke döneminde birçok yatırımla birlikte bu müessese de tarihe karışırken Cumhuriyet Dönemine sadece Tophane ve Haliç'teki havuzlar intikal etmiştir⁶.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C 2, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1975, s.562-563; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C VIII, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.354; "Demir ve Çelik Sanayimiz", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1949, Sayı No: 8792.

5 Tevfik Çavdar, **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, Milli-yet Yayınları, İstanbul 1971, s.44; Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s.46.

6 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.9; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 1, 1 Haziran 1951, s.1; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C VI, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.249; "Demir ve Çelik Sanayimiz", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1949, Sayı No: 8792; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, C 1, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Ankara 1971, s.76; Ab-

Bu araştırmada, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın (KDÇF) Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kuruluş çalışmaları ve 1960 yılına kadar üretim faaliyetleri ile bu faaliyetlerin ekonomiye olan yansımaları ele alınmıştır.

I. KARABÜK DEMİR VE ÇELİK SANAYİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet döneminde demir ve çelik sanayinin kuruluşu yönünde yapılan çalışmalar 1925 yılında İktisat Vekâleti tarafından başlatılmıştır. Aynı yıl içerisinde petrol yataklarının araştırılması için Lüksemburglu Dr. Lucius, kömür ve demir cevherlerinin incelenmesi için ise Avusturya Leopold Maden Okulu profesörlerinden Dr. Granigg Türkiye'ye davet edilmiştir⁷. Granigg, Türkiye'de demir ve çelik sanayinin kuruluşuna uygun demir cevherinin tespitini yapmak, maden kömürlerinin demir çelik sanayinde kullanılacak kok kömürü yapımına uygunluğunu belirlemek ve demir çelik sanayinin ekonomik bir şekilde Türkiye'de tesis edilmesini sağlamak için görevlendirilmiştir⁸. Dr. Granigg'in Ticaret Vekâletinde bir genel müdürlük kurulması yönündeki girişimiyle başlatılan çalışmalarda farklı uzmanların getirilmesiyle madenler incelenerek, Belçika Maurice ve Alman Koppers firmalarında kömürlerin koklaşma testleri, Lüksemburg Medinger firmasında da demir cevherinin analizleri yapılmıştır. Ancak bu çalışmalardan bir sonuç alınamadığından demir çelik sanayinin kuruluş

dürlaziz döneminde küçük sanayi dallarının varlığını korumak için 1863'de bir *Islah-ı Sanayi* komisyonu kurulmuşsa da esnafın, belediyenin ve ticaret nezaretinin işlerine karıştığı gerekçesiyle bu komisyon 1873 yılında lağvedilmiştir. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C VII, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.357; Avrupa ticari kapitalizminin kapitülasyonlar ile Osmanlı pazarına girişi için bkz.: Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2009, s.13-16.

- 7 Ali Nejat Ölçen, "1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.143; Lüksemburg'lu jeolog Lucius'un Türkiye'de petrol aramaları ile ilgili yaptığı çalışmalar için bkz.: Kemal Lokman, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi**, S 72, Yıl: Nisan 1969, s.222; Cevat Eyüb Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 39, Yıl: 14, Ekim 1949, s.17.
- 8 Ayşe Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Yayınları, Ankara 1972, s.47; Türkiye'de demir ve çelik sanayinin kurulması 17 Mart 1926 tarih ve 786 sayılı *Demir Sanayinin Tesisine Dair Kanunla* kabul edilmiştir. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, C 4, 17.03.1926, s.507; **Resmî Gazete**, Sayı No: 334, 29 Mart 1926.

faaliyetlerine 1928 yılına kadar ara verilmiştir. 1928 yılı başlarında Erkan-ı Harbiye’de bir toplantı yapılarak demir çelik sanayinin durumu yeniden gözden geçirilmişse de bütçede ödenek bulunamaması gerekçesiyle demir çelik sanayinin tesisi yönündeki faaliyetlere ikinci kez ara verilmiştir. Türkiye’de demir çelik sanayinin teşkil edilmesi çalışmalarına 1932 yılında üçüncü kez Rus heyetinin incelemeleri ile başlanmıştır. Heyetin hazırladığı raporda, 1929-1930 yılları gümrük istatistiklerine göre, yılda 150.000 ton demir üretiminin revaç bulacağı, gelecekteki ihtiyacında göz önüne alınmasıyla 300.000 ton/yıl üretim yapacak yüksek fırınlara gereksinim duyulacağı, yüksek fırınların çalıştırılması için kurulacak kok fabrikasından da kimya sanayi bakımından önemli yan ürünler elde edileceği, demir çelik fabrikasının çevresinde kurulacak sülfürik asit ve diğer yan sanayi üretim ünitelerinin ekonomik olacağı belirlenmiştir. Nihayet demir sanayinin kuruluş yerinin tespiti ve sorunlarının incelenmesi için, Sümerbank ile Erkan-ı Harbiye teşkilatının elbirliğiyle Birinci Sanayi Planı’nın en önemli hamlesinin gerçekleştirilmesine karar verilerek fabrikanın tesisinde Karabük ve çevresi elverişli bulunmuştur⁹.

Ülkede demir ve çelik sanayinin kurulması için uygun bir yerin tespiti hususunda zaman zaman değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bu konuda Amerikalı iktisatçılar ile Rus heyetinin incelemeleri ve Sümerbank ile Erkan-ı Harbiye temsilcilerinden müteşekkil bir kurulun çalışmaları neticesinde, Zonguldak maden kömürü havzasına yakınlığı sebebiyle demir ve çelik sanayinin kuruluş yeri olarak Karabük seçilmiştir¹⁰.

Demir ve çelik sanayinin kuruluş yerinin Karabük olarak seçilmesinin başka nedenleri de vardır. Bunlardan ilki, Karabük arazisinin yerleşim alanının ağır sanayinin kuruluşuna elverişli bulunmasıdır. İkincisi, fabrikanın işletilmesinde gerekli su ihtiyacının çevredeki Araç ve Soğanlı çaylarından sağlanması

9 <http://www.tdci.gov.tr/html/tarihce.html>, Erişim Tarihi, 02.10.2016; Demir sanayinin tesisinin zorunluğu olduğu konusu 1930 yılı sanayi kongresinde de gündeme gelmiştir. Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti, **1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar**, Yayına Hazırlayan Derviş Kılınçkaya, C 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara 2003, s.460-461; Demir ve Çelik Fabrikası’nın kuruluş yerinin Karabük olarak belirlenmesinin rantabl olmadığı konusunda CHP’nin son dönemlerinde ileri sürülen görüşlerin aksine fabrikanın yerinin tespitinin uygun olduğunu Amerikalı uzmanların belirttiğini ifade eden milletvekillerinin TBMM’de tartışmaları için bkz.: TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, C 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s.1262.

10 <http://www.tdci.gov.tr/html/tarihce.html>, Erişim Tarihi, 02.10.2016.

imkânlarının elvermesi yanı sıra 10 bin kişilik içme suyunu tedarik etme durumu da mümkündür. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi kilisi tabakaları bünyesinde barındıran ve kireç ile tebeşir tabakaları arasında bulunan su hazneleri fabrikaya 12 km. mesafede yer almıştır. Üçüncüsü, yassı dağların Soğanlı Çayı Vadisi'ni sert iklim etkilerinden koruması bu vadiyi işçi iskânına elverişli hale getirmiştir. Dördüncüsü, Karabük'ün demiryolu güzergâhında yer alışı demiryolu imkânlarından yararlanılmasını mümkün hale getirmiştir. Beşincisi, arazinin tarıma uygunluğu fabrika çalışanlarının yiyecek ihtiyacını karşılamasını kolaylaştırmıştır. Son olarak ormanların çevreye güzel görünüm kazandırması ve ağaç ihtiyacını karşılayabilir hale getirmesi, kurulacak fabrikanın mekânının seçilmesinin belli başlı kazanımları arasında yerini almıştır¹¹.

Bütün bu nedenlerden dolayı Zonguldak banliyösü olarak bilinen Karabük, ağır demir ve çelik sanayi için merkez olarak seçilmiştir. Bu dönemde ham demir cevherinin dış ülkelerden karşılanması, acil ihtiyaç durumunda Adapazarı çevresindeki demir yataklarına başvurulmasını zorunlu hale getirmişse de Adapazarı civarındaki demir yataklarının tenörünün düşük, rezervinin yetersiz olması KDÇF'nin demir ihtiyacının başka yerlerden karşılanmasını gerekli kılmıştır¹².

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın en büyük müessesesi arasında yer alan KDÇF, 10 Kasım 1936 tarihinde İngiliz Hükümeti ile imzalanan 2,5 milyon sterlinlik bir kredi anlaşması gereğince H.A. Brassert Firması'na ihale edilmiştir¹³.

11 Dr. B. Granigg, "Türkiye Demir Endüstrisi ve Hammaddeleri", **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 4, Yıl: 1936, s.8; KDÇF'nin kuruluş yerinin Karabük olması konusu İkinci Sanayi Planı'nda da gündeme gelmiştir. İktisat Vekâleti, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, 2. Basım TTK Yayınları, Ankara 1989, s.267.

12 Aslan Tufan Yazman, "Demir Cevheri İhraç Edilmelidir", **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 151, Yıl: 7, 1 Nisan 1946, s.1.

13 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.9; Reşat Aktan, **Türkiye İktisadi**, C 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968, s.35; Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1962, s.275; Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980, s.83; H.A. Brassert Firması ile yapılan karşılıklı sözleşme ve aynı şirketle Londra'da imzalanmış olan anlaşma ve bağlı mektuplar Bakanlar Kurulunun 30.12.1936 tarih ve 2/5780 sayılı Kararnamesi ile onaylanmıştır. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 70-Dosya No: 98-Sıra No: 17; İngiltere'nin H.A. Brassert fabrikalarında yapılmakta olan KDÇF'nin makine ve malzemelerinin Sümerbank adına fenni muayenelerini yapmak üzere görevlendirilen ve Londra'da

Ardından 3 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü tarafından Zonguldak ilinin Karabük köyünde Filyos Irmağı'na bağlı olan Soğanlı ve Araç çaylarının birleştiği geniş çeltik tarlaları üzerinde temeli atılan fabrika sayesinde, Karabük'te çeltik tarımından çelik sanayine dönülerek Türkiye'de ilk ağır sanayi hamlesi başlatılmıştır¹⁴. 1 Mart 1938'de dönemin modern teknolojinin imkânları dâhilinde montajına başlanan Karabük Demir Çelik Fabrikası, 6 Haziran 1939'da kuvvet santralinin işletmeye alınması, 9 Eylül 1939'da da yüksek fırınlardan ilkinin faaliyete geçmesi ile devlet sanayinin Sümerbank'a bağlı en büyük teşebbüsü olarak faaliyete geçmiştir. Fabrika yıllık 180 bin ton muhtelif türde demir ve mamullerini üretecek kapasitededir¹⁵. KDÇF'nin faaliyete geçmesi ve batının sanayi kalkınmasına Türkiye'nin de katılması Başbakan İsmet İnönü'nün fabrikanın temel atma töreninde şu ifadelerinde yer bulmuştur. *"Asıl endüstriye şimdi başlıyoruz."*¹⁶

KDÇF'nin tesisi, çoğunluğu köylü ve çiftçi olan Türk işçilerinin fabrikayı nasıl işletecekleri ve sanayiye nasıl intibak sağlayacakları sorununu gündeme getirmişse de, çalışanların bireysel yetenekleriyle işlerini çabuk kavradıkları ve çalışmalarını başarılı şekilde yürüttükleri görülmüştür¹⁷. Fabrikanın yabancı uzmanlarından Türk yetkililerine devredilen bakım ve onarım görevleri, yetkililerin çabaları, bilgi ve görgülerini artırarak deneyimli hale gelmeleri ve disiplinli çalışmaları sayesinde başarıyla ifa edilmiştir¹⁸.

bulunan Alexander Gibb Firmasına yaptığı işler karşılığında ödenmesi gereken 34.950 İngiliz Lirası taksitin ödenmesi ile ilgili resmi yazışmalar için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 171-Dosya No: 187-Sıra No: 30.

14 Karabük Demir ve Çelik Sanayinin kuruluşu aşamasında İngiliz tebaasından 29 uzmanın fabrikanın inşaatında çalıştırılması iznine Bakanlar Kurulunun 17.09.1937 tarih ve 2/7406 sayılı kararıyla onay verilmiştir. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 78-Dosya No: 80-Sıra No: 15.

15 MTA, "Umumi Maden Durumu-XIII", **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 18, Yıl: 1940, s.9; "Karabük Fabrikası", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6; "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.9; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 221, Yıl: Nisan 1952, s.3; Millî Müdafaa Vekaleti Harbiye Dairesinin ihtiyacı dolayısıyla Başvekaletten KDÇF'nin çubuk demiri üretmesi ile ilgili 17 Ocak 1941 tarihli talebi ve yazışmaları için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 52-Dosya No: 339-Sıra No: 5.

16 Dr. Nizamettin Ali Sungursoy, "Dünya Savaşı Karşısında Endüstrimiz", **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 87, Yıl: 4, 30 Temmuz 1943, s.6; KDÇF'nin bağlı bulunduğu Sümerbank'ın, 1941 yılına ait bilançosu ile ilgili yazışmalar için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 138-Dosya No: 986-Sıra No: 10.

17 **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 1, 1 Haziran 1951, s.1.

18 Ahmet Kan, "Bakım Mevzuu Üzerinde Düşünceler", **Demir ve Çelik**, S 6, Yıl: 1, Kasım 1951, s.127; KDÇF, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu ve bu kanuna

3 Nisan 1939 tarihinden 9 Temmuz 1942 tarihine kadar II. Saydam Hükümeti'nin Başbakanı olan Doktor Refik Saydam, KDÇF'yi ve Zonguldak Kömür İşletmeleri'ni yerinde görmek, alınacak tedbirlerin ve tamamlanacak eksiklerin tespitinde bulunmak üzere Müstakil Grup Reis Vekili Rana Tarhan ile İktisat Vekili'ni yanına alarak Karabük'e gitmiştir. Burada yaptığı temasların ardından ağır muazzam sanayi tesisinin rasyonel olarak faaliyetini sürdürmesi için Saydam'a göre alınması gereken tedbirler vardır ve bu tedbirlerin bir an önce giderilmesi gerekir. Başbakanın KDÇF ile ilgili bu tespitinin ardından bir hafta sonra basına verdiği bir demeçte, *“Devlet sanayiinin en büyük ve ehemmiyetli kısmını teşkil eden Karabük Demir ve Çelik fabrikaları, Cumhuriyetin heybetli bir eseri olarak sene içinde faaliyete geçmiş ve 10 Eylül 1939 tarihinden beri Türk demirinin istihsaline başlanmıştır. Karabük fabrikalarının mühim aksamından olan boru fabrikasıyla haddehane ve çelikhane kısmının da biran evvel işletmeğe açılması için elden gelen gayret sarf olunmaktadır.”*¹⁹ demiştir. Bu sözlerle Saydam, fabrikanın Türkiye sanayinin en büyük ve en önemli yatırımı olarak faaliyete geçmesine rağmen açılması gereken yeni ünitelerinden dolayı hâlâ eksikliklerinin bulunduğunu, bunların tamamlanması için çaba sarf edildiğini vurgulamıştır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Refik Saydam gibi 1 Kasım 1939 tarihli TBMM'nin 1. toplanma yılının açılış konuşmasında, Karabük Demir ve Çelik Sanayi ile ilgili benzer ifadelere değinmiştir. *Beş Yıllık Sanayi Planı*'nın eksiklerinin bir an evvel tamamlanması için hükümetin ciddi olarak gayret sarf ettiğini, KDÇF'nin yıl içinde faaliyete başlamasının ülkeye her bakımdan büyük güç kazandırdığını, boru fabrikasıyla haddehane ve çelikhane kısımlarının yakında faaliyete geçeceğini ümit ettiklerini ifade etmiştir²⁰.

Ancak, 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı'nın ortaya koyduğu olumsuz şartlar Türk ekonomisini hemen her alanda etkilerken bir sanayi kuruluşu olan KDÇF'nin de bu durumdan etkilenmesi kaçınılmazdı. Nitekim savaşın başlangıcında demir stoklarının azalması, birçok yapı etkinliklerini sekteye

ek olarak hazırlanan 3 Haziran 1933 tarih ve 2261 sayılı Kanun ile temin edilen haklardan başka çeşitli muafiyetlerden yararlanmıştır. Bu muafiyetlerin ayrıntıları için bkz.: TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, C 18, 28.06.1938, s.1126; **Resmî Gazete**, Sayı No: 3960, 15 Temmuz 1938.

19 “Büyüklüklerimiz ve Madenciliklerimiz”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 17, Yıl: 1939, s.3-4.

20 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 6, Toplantı: 1, C 6, 1. Birleşim, 01.11.1939, s.5.

uğrattırken KDÇF'nin eksik kısımlarının tamamlanamaması ve fabrikanın tam verimle çalışamaması demir sıkıntısının doğmasına ve bir kısım inşaat faaliyetlerinin durmasına yol açmıştır²¹.

Bu durumun farkına varan Hükümet, fabrikanın eksik kısımlarının bir an evvel tamamlanması için harekete geçerek 15 Kasım 1939 tarihinde boru fabrikasını, 9 Ocak 1940'da çelikhaneyi, Nisan 1940'da da 28'lik haddelerin işletmeye alındığı haddehaneyi faaliyete geçirmiştir. Daha sonra haddehane içerisinde sırayla Temmuz 1940'da 16'lık haddeleri, Haziran 1940'da 12'lik haddeleri ve Kasım 1941'de de saç haddelerini hizmete sokmuştur²².

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu demir ve çelik malzemelerinin tamamına yakını KDÇF'nin kurulması ve tam kapasite ile çalışmasına kadar dış ülkelerden tedarik edilmiştir. Ancak maden araştırmaları neticesinde başta Divriği olmak üzere ülkenin muhtelif yerlerinde yüksek tenörlü ve geniş rezervli demir cevherlerine rastlanması ve bu cevherlerin KDÇF'nin kurulmasıyla birlikte değerlendirilmesi ekonomik kalkınma hamlesinin önemli hammadde sorunlarından birini halletmiştir²³.

II. CHP DÖNEMİNDE KARABÜK DEMİR VE ÇELİK FABRİKASININ ÜRETİM FAALİYETLERİ (1939-1950)

Demir ve çelik sanayii, birbirini tamamlayan entegre (bütünleşmiş) bir tesis olduğu gibi bağımsız olarak çalışabilen ve çeşitli mallar üreten birçok sanayi dallarından da meydana gelebilir. Demir cevheri, eritilmesinden başlayarak, demir ve çeliğin çeşitli yöntemlerle üretimini, sıcakta ve soğukta biçimlendirilerek çubuk, profil levha, saç, boru, tel haline veya çeşitli dövme parçaları şekline

21 Abidin Daver, "İktisat Sahasında Yapılan İşlerin En Mühimleri", **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 22, Yıl: 1, 1 İkinci teşrin 1940, s.8; II. Dünya Savaşı dolayısıyla KDÇF'nin hava saldırılarından korunması için gerekli tertibatın alınması yolunda yapılan çalışmalar ve bu konu hakkında gerçekleştirilen yazışmalar için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 51-Dosya No: 333-Sıra No: 34.

22 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.9; KDÇF'nin acil ihtiyacı bulunan malzemelerin ABD'den satın alınması için Sümerbank'a ayrılan 8 bin dolarlık bir paranın serbest dövizle ödenmesine izin verilmesi ile ilgili başbakan adına müsteşar imzalı 29 Temmuz 1941 tarihli belge için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 207-Dosya No: 415-Sıra No: 4.

23 "Toprakaltı Servetlerimizi Bulan ve İşleten Etibank", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 51-53, Yıl: 3, 18 Şubat 1942, s.38.

getirilmeleri faaliyetini kapsar²⁴. KDÇF’de bu entegre tesislerden biridir.

Bu tesislerin, kuruluşunun ilk yıllarında halledilmesi gereken sorunları bulunduğu için sıkıntılarının giderilmesi yönünde çalışmaların sürdürüldüğünü TBMM’nin 1 Kasım 1944 tarihindeki açılış konuşmasında gündeme getiren İnönü, fabrikada güçlüklerin tespit edilerek giderilmesiyle verimin artırıldığını, ülke endüstrisinin temeli olacak bu hususu geliştirip mükemmel hale getirmeye sebatla devam edileceğini söylemiştir²⁵.

Bu sebatlı çalışmalar sonucu KDÇF’nin 1944 yılında, günde 1.000 ton kömürü işleyebilecek kapasitede bulunan kok ünitesinde, 300 bin ton kömür işlenerek 183 bin ton kok üretimi sağlanmıştır. Kok elde edilirken çelikhane ve haddehanede kullanılan gazlardan başka 107 ton amonyum sülfat, 1.961 ton motor benzolü, 3.319 ton muhtelif türde gazlar, 5.752 ton briket yapmakta kullanılabilecek zift, 164 ton da saf naftalin ve tali madde üretilmiştir. KDÇF’nin içerisinde yüksek fırınlar, çelikhane, boru fabrikası ve haddehane yer alır²⁶.

A. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası’nın Üretim Üniteleri

KDÇF’nin ana üretim üniteleri yüksek fırınlar, çelikhane, boru fabrikası ve haddehane olmak üzere dörde ayrılır.

1. Yüksek Fırınlar: KDÇF’nin en önemli ünitelerinden biri olan yüksek fırınların kurulmasının nedeni çelik imali için gerekli ham demiri üreterek çelikhaneye sıvı halde intikal ettirmektir. Bu nedenle yüksek fırınların başlıca

24 TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara 1973, s.301.

25 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: 2, C 14, 1. Birleşim, 01.11.1944, s.4; Sümerbank’a bağlı KDÇF’de üretilen ham demir ve çeliğin bankanın ihtiyaç duyduğu malzeme ve hammaddelelerin dış ülkelerden satın alınması karşılığında takas yoluyla ihracına, satışlar serbest dövizle yapıldığı takdirde bu dövizlerin kendi ihtiyaçlarına tahsisine yetki ve izin istenmesi ile ilgili yazışmaların yer aldığı belge için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 163-Dosya No: 138-Sıra No: 14.

26 “Karabük Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6; Sonraki birkaç yıl içerisinde KDÇF’nin yüksek fırınlar, çelikhane, boru fabrikası ve haddehanesinin üretim kapasitesi daha da artmıştır. Bu üretim miktarları için bkz.: “Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 10, S 232, Yıl: 10, 20 Eylül 1949, s.168; II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın demir ve çelik üreten memleketleri Marshall Planı kapsamında bu alandaki sanayilerini modernleştirerek kapasitelerini artırmışlardır. Fahrettin Ergüvenç, “Demir ve Çelik Sanayiinde Son Yenilikler”, **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, 1 Ağustos 1951, s.54.

üretimini çelik imaline elverişli çelik piki teşkil eder. Buna ilaveten boru fabrikası ihtiyacı ile ülkedeki diğer fon dökümhanelerinin ihtiyacını karşılayabilecek kadar hematit piki ve döküm piki üretilir. Kırıkkale Çelik Fabrikası'nın pik ihtiyacı da Karabük'ten temin edilir. İki yüksek fırından her biri günde minimum 300 ton ham demir üretim kapasitesine sahiptir. Yüksek fırınlar beş kısımdan oluşur. Stok sahası ve bunkerler, fırınlar ve sobalar, gaz temizleme tesisleri, pik dökme makinesi ve sinter tesisleridir. 9 Eylül 1939 tarihinde Fatma adında bir köylü kızı tarafından ateşlenmek suretiyle işletmeye açılan ve Fatma adını alan 1 numaralı fırının faaliyete geçmesi sayesinde 10 Eylül 1939 tarihinde ilk Türk ham demiri elde edilmiştir. 1944 yılı itibarıyla bu yüksek fırın 55 bin ton üretim yapmıştır²⁷.

2. Çelikhane: Fabrika içerisindeki madde alışverişinden dolayı mevki itibarı ile yüksek fırınlar ve haddehane arasında kurulan KDÇF'nin ana ünitelerinden biri olan çelikhane adından da anlaşıldığı üzere çelik üretilir. Çelik hurdası ve yüksek fırınlardan gelen sıvı ham demir harmanından elde edilen çelik külçeler şekillendirilmek üzere haddehaneye sevk edilir. Çelikhane, *Siemens Martin* tipinde 65'er tonluk dört adet çelik izabe ocağı bulunmasına rağmen bu Ocaklar 75 ton üzerinden şarj edilmekte kok gazı ile yüksek fırın gazının karışımından ibaret olan bir gazla çalışmaktadır. Bu ocaklardan biri genellikle tamirde veya yedekte bekletildiğinden çelikhane'nin tam kapasite ile çalıştığı zamanlarda sadece üçü kullanılır. Ayrıca, çelikhane kurumun yedek parçalarının dökümü işlerinde ve özel çeliklerin imaline kullanılan 3,5 tonluk kapasitede bir de elektrik çelik izabe ocağı bulunur. Çelikhane 9 Ocak 1940'ta faaliyete geçmiş, 11 Ocak 1940'da da ilk çelik dökümüne başlamıştır. Çelikhane, yıllık 130 ile 170 bin ton arasında üretim kapasitesine sahip olarak hurdalık, ocaklar, döküm yeri, sıyırma dairesi, hurda kırma, dolomit ve kireç adlı altı bölümden meydana gelir²⁸. Siemens-Marten ocağını ihtiva eden çelikhane 1944 yılı içerisinde 43 bin ton çelik üretimi gerçekleştirilmesinin yanı sıra ray çelikleri de dâhil olmak üzere karbonlu ve bakırlı çelikler de imal edilmiştir²⁹.

27 Ali Ulubay, "Demir Çeliği Tanıyalım, Yüksek Fırınlar", **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.84-86; **Demir ve Çelik**, S 13, Yıl: 2, 1 Haziran 1952, s.287; Yüksek fırınlarda üretimlerin artması için doğurganlık özelliği sebebiyle kadın isimleri kullanılmıştır.

28 Ali Ulubay, "Demir Çeliği Tanıyalım, Çelikhane", **Demir ve Çelik**, S 7, Yıl: 1, Aralık 1951, s.151-153.

29 "Karabük Fabrikası", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6; Başta Almanya olmak üzere birçok ülkede üretilen Thomas veya Bessemer rayları maliyet bakımından ucuz olmakla birlikte özellik bakımından Karabük Fabrikası'nda üretilen Siemens Martin Çeliği

3. Boru Fabrikası: KDÇF'nin tali ünitelerinden biri olan boru fabrikası, diğer birimlerin kendi aralarında giriştiği işbirliğinin aksine bağımsız olarak çalışarak dökme demirden mamul boruları imal eder. Üretilen döküm boruları su, gaz, akaryakıt gibi maddelerin nakil ve dağıtımında kullanılır. Boru fabrikası kupol ocakları, boru dökümhanesi, muhtelif parça dökümhanesi, kum hazırlama tesisleri, boru ikmal tesisleri, modelhane ve model ambarı ile diğer yardımcı kısımlardan oluşur³⁰. 75 ile 450 mm çapında günde 40-95 ton boru ile çeşitli özel aksam üretimi yapabilecek kapasitede bulunan bu fabrikada, 1944 yılında çoğunluğu 100-300 mm çapında olmak üzere toplamda 6.500 ton çeşitli tipte dökme boru imal edilmiştir³¹.

4. Haddehane: KDÇF'nin en son ünitesidir. Çelikhanede hazırlanan ham çelik, sıcak haddeleme suretiyle şekillendirilerek tüketiciye sunulur. Yılda 150 bin ton kapasiteye sahip haddehane, 28 pusluk blok ve profil haddeleri, 16 pusluk haddeler, 12 pusluk haddeler ve saç haddesi olmak üzere dört gruba ayrılır³². Bu işletmede aylık büyük haddeler 5.000, orta ve küçük haddeler 3.000 ve saç haddeler ise 400-500 ton üretim kapasitesine sahiptir. Haddehanelerde çeşitli haddelerden geçirilen çeliğin tonajı 1944 yılı itibarıyla 72.500 tonu bulmuştur. Hadde mamulü olarak beton demiri, çeşitli büyüklükte yuvarlak profil demirleri, dekovil, ray ve traversler, muhtelif kalınlıkta saç ve levhalar olmak üzere imal edilen miktar 41.128 tonu geçmiştir³³.

KDÇF bünyesinde inşa edilen kimya sanayi ile ilgili tesisler sonradan işletmeye alınmıştır. Bunlardan 60 ve 66 derecelik sülfürik asit ile süper fosfat fabrikaları Alman Zahn firması tarafından 1943 yılında kurulmaya başlanarak 15 Haziran

kadar homojen ve emniyetli değildir. Veli Aytekin, "Karabük Mamullerini Tanıyalım, Karabük Raylarının Evsafı ve İmalinin Kontrolü Hakkında Bir Etüd", **Demir ve Çelik**, S 14, Yıl: 2, 1 Temmuz 1952, s.306.

30 Emin Bezer, "Demir Çeliği Tanıyalım, Boru Fabrikası", **Demir ve Çelik**, S 10, Yıl: 1, 1 Mart 1951, s.219.

31 "Karabük Fabrikası", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6; Trenlerin verimli bir şekilde çalışması için tren hatlarında gerekli su tesisatında ihtiyaç duyulan font (dökme demir) borularının satın alınması Bakanlar Kurulu'nun 12 Aralık 1939 tarih ve 2/12450 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 89-Dosya No: 115-Sıra No: 10.

32 Nezih Rona, "Demir Çeliği Tanıyalım, Haddehane", **Demir ve Çelik**, S 12, Yıl: 1, 1 Mayıs 1952, s.262.

33 "Karabük Fabrikası", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6.

1944 tarihinde işletmeye açılmıştır³⁴. Ülke tarımı için çok yararlı süper fosfat üretimiyle birlikte sodyum sülfat, sodyum sülfür, göztaşı, alüminyum sülfat imali ve dokuma, deri ve barut fabrikaları için gerekli bu fabrikanın maliyeti 3 milyon lirayı aşmıştır³⁵. Gerek sülfürik asit ile süper fosfat fabrikaları tesisi, gerekse demir ve çelik sanayi alanında yapılan tevsiat (genişletme) faaliyetleri dönemin ekonomi uzmanlarına göre ümitli bir inkişaf yoluna işaret eder³⁶. KDÇF'nin 8 milyon lirayı bulacak tevsiat faaliyetlerinin birinci aşamasında haddehane ve çelikhane ünitelerinin takviye ve genişletilmesi ile çelik üretimi 130 bin tondan 200 bin tona, hadde mamulleri üretimi ise 100 bin tondan 150 bin tona çıkarılacaktır. Bu suretle ray, travers ve saç üretimi de geniş ölçüde artırılacaktır³⁷.

16 Ocak 1949 tarihinde kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde 7 Haziran 1949 tarihinden 22 Mayıs 1950 tarihine kadar görev yapan İşletmeler Bakanı Mustafa Münir Birsell, devlet sanayi tesislerinin durumu hakkında İstanbul gazetecilerine yaptığı açıklamada Karabük tesislerinin bir takım gelişmelere ihtiyacı bulunduğunu söylemiştir. İfadelerinin devamında temeli hazırlanan kok üretim fırının yanında ikinci bir kok üretim fabrikasının kurulmasına gereksinim duyulduğunu, mevcut haliyle bu tesisin genç mühendislerin elinde beklenen verimi sağladığını ve çeşitli bakımdan emsalleri ile karşılaştırılamayacak kadar iyi bir durumda olduğunu belirtmiştir³⁸.

Tevsiat çalışmaları yapılan KDÇF'de sayısı 4.000'ni aşan çalışanı ile demir ve çelik üretimi yapılmasının yanı sıra kok fabrikasında günde 1.000 ton kömürün işlenmesiyle 750 ton kok üretimi de sağlanır. Kok fabrikasının esas mamul maddesi olan kok, maden kömürünün kuru kuruya damıtılmasından veya koklaşmasından elde edilir. Kapalı bir fırında kömürün 1.000-1.100 °C civarında ısıtılması sonucu içindeki uçucu maddelerin hemen tamamı gaz halinde ayrılarak

34 Suha Atamer, "Demir Çeliği Tanıyalım, Sülfürik Asit ve Süper Fosfat Fabrikası", **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.357.

35 "Karabük Fabrikası", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6.

36 Hulki Alisbah, "1947'ye Girerken Türkiye Sanayi", **İktisadi Yürüyüş**, C 8, S 169, Yıl:8, 1 Ocak 1947, s.7.

37 Ziya Tataç, "Olaylar Mayıs 1949, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 73, Yıl: 7, Temmuz 1949, s.157.

38 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Eylül 1949, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 77, Yıl: 7, Kasım 1949, s.255; Kok sanayiinde son senelerde yaşanan gelişmeler ve Karabük Kok Fabrikasında uygulanan yeni yöntemler için bkz.: Burhan Günergun, "Son Seneler Zarfında Kok Sanayiinde Kaydedilen Yenilikler", **Demir ve Çelik**, S 11, Yıl: 1, 1 Nisan 1952, s.225-228.

geriye kok denilen kurşuni siyah renkte bakiye kalır³⁹. Kok fabrikasının içerisinde kok fırınları, kok nakil tesisleri, kok gazı soğutma ve tasfiye tesisleri, benzol ve türevleri ile katran damıtma ve saf naftalin üniteleri yer alır. Fabrikalarda yapılan üretimlerde metalürjik kok, kok tozu, amonyum sülfat, motor benzolü, 90'lık benzol, 90'lık toluol, saf benzol, toluol ve ksilol, solvent, naphtha (neft), kreozot yağı, zift, pres naftalin, saf naftalin, katron boyası ve yol katranı elde edilir. Ayrıca suni gübre olarak kullanılan amonyum sülfat üretimi ise yılda 2.500 tondur. Motor benzolü, saf benzol, solvent, ksilol, toluol üretimi toplamda 3 bin tonu bulur⁴⁰.

İlk beş yıllık sanayi planı gereğince KDÇF'de yıllık ham demir üretimi 150 bin ton olarak öngörülmüşken fabrikaların kömür havzasına ve limanlara çok yakın olmayışı ve ulaştırma imkânlarının yetersizliği nedeniyle 1950 yılı ocak ayı itibarıyla bu rakam ancak 100 bin ton dolaylarında kalmıştır⁴¹.

Fabrikanın mamullerinden olan raylarla traverslerin yapılan deneme çalışmalarında çok iyi evsafa olduğunun tespit edilmesi üzerine Devlet Demiryolları İşletmesi, değiştirilecek yıllık 200 km civarında eskimiş raylarının Karabük'ten karşılanması kararlaştırılmıştır. Yılda 10 bin ton ray imal eden fabrikanın yerli rayların kullanılması karşılığında sağlayacağı döviz tasarrufu miktarı yılda 4 milyon dolar olarak hesaplanmıştır⁴². Fabrikanın bu vesile ile 1949

39 Mithat Kaya, Şahabettin Tekin, "Karabük Mamullerini Tanıyalım, Kok ve Kok Tali Mahsul-leri", **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.355.

40 "Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi", **İktisadi Yürüyüş**, C 10, S 232, Yıl: 10, 20 Eylül 1949, s.168; Burhan Günergun, "Demir ve Çeliği Tanıyalım, Kok Fabrikası", **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, Ağustos 1951, s.57-59.

41 "Türkiye'de Endüstri", Çev. Hakkı Toklu, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 241, Yıl: 11, 21 Ocak 1950, s.2; Aşırı ihtiyatlı bir ulusal güvenlik yaklaşımı nedeniyle yeri seçilerek kömür havzası ve liman tesislerinden 96 km. içeride kurulan KDÇF'nin kompleksinde, birbirini tamamlayan üretim birimleri arasındaki kapasite ilişkisi son derece uyumsuz olduğu gerekçesiyle 1940-1950 yıllarında tesisteki ortalama kapasite kullanımını çok düşük olmuştur. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.275.

42 Tataç, "Olaylara Bakış Kasım-Aralık 1949", **Ulaştırma Ekonomisi**, S 80, Yıl: 8, Şubat 1950, s.45; Devlet Demiryollarının ihtiyacı olan 400 bin lira tutarındaki muhtelif demirlerin KDÇF'den satın alınması hakkında Bakanlar Kurulunun 3 Nisan 1940 tarih ve 2/13213 sayılı kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 90-Dosya No: 32-Sıra No: 13; Demiryollarının ihtiyacı olan ray ve traverslerin Karabük Fabrikası'ndan karşılanması ile ilgili olarak ayrıca bkz.: TBMM, **Tutanak Dergisi**, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, C 5, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s.110; Benzer şekilde, Devlet Demiryollarının ihtiyacı olan 500 ton dingil

yılının on aylık döneminin satışları bir önceki yıla göre %24 artmış iken, hadde mamullerinin bir önceki yıla göre üretim artışı miktarı 13 bin tonu bulmuştur⁴³.

KDÇF'nin en önemli ünitelerinden biri olan yüksek fırınlardan 1 numaralı fırın, 10 yıl 5 ay 11 gün hizmette kalarak 20 Şubat 1950 tarihinde ömrünü tamamlayıp faaliyetini durdurmuştur. Bir numaralı fırından bu sürede, 406.895 mayi maden, 246.882 ton çelik piki, 122.167 ton hematit piki, 47.951 ton döküm piki, 617 ton kromlu pik, 7.634 ton aynalı demir (manganezli demir) 2.672 ton ferro-manganez (çelik imalinde kullanılan madde) 14.350 ton hurda demir olmak üzere toplamda 849.168 ton demir üretilmiştir. Bu üretimin mevcut değeri 133 milyon liraya ulaşmıştır⁴⁴.

1 Numaralı fırının faaliyetinin durdurulmasından önce tamamen Türk teknisyen ve işçileri tarafından hazırlanan ve yüksek fırın şefinin kızı Zeynep tarafından ateşlendiği için Zeynep adını alan 2 numaralı yüksek fırın 7 Ocak 1950 tarihinde ateşlenmek suretiyle işletmeye alınmış, 8 Ocak 1950'de de ilk normal dökümünü vererek iki fırın kısa bir süre birlikte çalışmıştır. İki yüksek fırından her biri kullanılan demirin tenörüne göre günde en fazla 450 ton ham demir işleme kapasitesine sahiptir. Yüksek fırınların toz cevherlerini işlemek üzere ayrıca bir sinterleme ile büyük bir pik döküm tesisi yapılmıştır⁴⁵.

Karabük Fabrikası'nın tali madde üretimini yapan ünitelerinden olan ve 1944 yılında işletmeye açılan sülfürik asit fabrikası, 60 ve 66 derecelik iki birimden oluşur. 60 derecelik birim tam kapasite ile çalıştığı takdirde yılda 15 bin ton üretim yapabilecek durumdadır. 66 derecelik birimde ise, Karabük'ten başka

yağının Karabük Fabrikalarından satın alınması Bakanlar Kurulu'nun 7 Ağustos 1941 tarih ve 2/16373 sayılı kararnamesiyle kabul edilmiştir. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 95-Dosya No: 69-Sıra No: 18.

43 Tataç, "Olaylara Bakış Kasım-Aralık 1949, Ulaştırma Ekonomisi", S 80, Yıl: 8, Şubat 1950, s.41-42; Karabük'te bir kompleks halinde bulunan Demir ve Çelik Fabrikası'nın 1949 yılında planlanan kok, pik ve çelik mamullerinin üretim rakamları da bir önceki yıla göre beklenenden fazla gerçekleşmiştir. Bu üretim rakamları için bkz.: Cevat Adıgün, "Sümerbank'ın Yeni Tesisleri", **Türk Ekonomisi**, S 80, Yıl: 8, Şubat 1950, s.36.

44 **Demir ve Çelik**, S 13, Yıl: 2, 1 Haziran 1952, s.287; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 22, Yıl: Mayıs 1952, s.2; Tataç, "Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s.217.

45 Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak-Şubat 1950, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 81, Yıl: 8, Mart 1950, s.64; "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.13; Ali Ulubay, "Demir ve Çeliği Tanıyalım, Yüksek Fırınlr", **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.84.

yerlere sevk edilecek yıllık kapasitesi 4 bin tonu bulan sülfürik asit hazırlanır. Ülkenin akümülatör asit ihtiyacı göz önüne alınarak bu mamul için ayrıca kapasitesi yıllık 450 tonu bulan küçük bir tesis yapılmıştır. Süper fosfat gübre imali için kurulmuş süper fosfat fabrikası da KDÇF'nin tâlî madde üretimi yapan diğer üniteleri arasında yer almıştır⁴⁶.

KDÇF'nin tali işletmeleri arasında oksijen üreten elektrolizör tesisatı, su tesisleri, çakmak taşı işletmesi, otobüs ve özel trenlerde işçi nakliye servisleri de kayda değer işletmeler arasında bulunur. Fabrikanın atölyesi bu bakımdan başlı başına bir makine fabrikası sayılabilecek genişliktedir⁴⁷.

KDÇF'nin önemli ünitelerinden biri olan kuvvet santrali, fabrikanın elektrik ihtiyacı ile yüksek fırınların tazyikli havasını ve kok fabrikasının teknolojik buharını sağlamak amacıyla işletmeler alanının ortasında yüksek fırınların batısında 6 Haziran 1939'da faaliyete geçmiştir. Kondenserlerin (buharın yoğunlaşmasını sağlayan büküm boru) soğutma suyundan başka işletmelerin teknolojik ve temiz su ihtiyacını karşılayan merkez pompa dairesi de idari bakımdan kuvvet santraline bağlanmıştır. Bu nedenle kuvvet santrali tesisleri türbin dairesi, dizel dairesi, kazan dairesi ve merkez pompa dairesi olmak üzere dört kısımdan oluşur.⁴⁸ Kurum kuvvet santrallerinden her biri saatte normal olarak 22,5 ton buhar üretebilecek dört adet toplam 90 t/h lik buhar kazanına sahiptir. Ayrıca her biri 10 bin kw gücünde iki adet kondenzasyon buhar türbin-jeneratör grubunun yanı sıra yine her biri 240 kw gücünde iki adet dizel jeneratör grubu vardır. Kuvvet santralinin toplam gücü 20.480 kw'dir. Bu santralden 1947 yılında 324.670 ton buhar ve 34.962.500 kwh. de elektrik üretilmiştir. Üretilen elektriğin 2900.190 kwh'si Karabük şehrine verilmiştir⁴⁹.

46 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.18; süper fosfatın tarihçesi ile hammaddesi olan fosfat cevherlerinin ortaya çıkış şekli hakkında bilgi almak için bkz.: Kemal Sungun, "Süper Fosfat Endüstrisi", **Demir ve Çelik**, Yıl: 1, S 1, 1 Haziran 1951, s.14-17; Ülkenin ekonomik alanda gelişmesini sağlamak amacıyla tarımda kullanılan suni gübre dâvasının ele alınmasına önem verilmesi ile ilgili konferans metni için bkz.; Harun Kuraner, Hüsamettin Pınar, "Sunî Gübre Davamız", **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.67- 71.

47 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.18.

48 Fahrettin Ergüvenç, "Demir Çeliği Tanıyalım, Kuvvet Santrali", **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl 3, 1 Ocak 1953, s.447.

49 "Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt", **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.18.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın müstemilatı içerisinde sosyal tesisler de bulunur. Memur, teknisyen ve işçisiyle binlerce çalışanı barındıran 800 ev ve sayısız bekar işçi yerleri, 800 öğrenci kapasiteli ilk ve ortaokul, yatılı çırak okulu, açık ve kapalı spor alanları, yüzme havuzu, parklar, kulüpler, sinema, bölgenin eğitim ve sosyal ihtiyacı ile spor faaliyetleri için bir kompleks halinde hizmete sunulmuştur. Fabrika yerleşkesinde ayrıca sıhhi imdat istasyonlarından başka, 100 yataklı ve tam teçhizatlı bir de hastane yer alır⁵⁰.

KDÇF kompleks halindeki tesisleriyle çalışanlarına hizmet ederken 1947 ve 1948 yıllarında ürettiği pik demir (dökme demir) miktarı 100 bin tonu bulmuştur⁵¹.

Demir ve çelik üretiminin artması ülkede birçok sanayi dalının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu sanayi dalları arasında kara ve deniz ulaşım araçları, demiryolları, imar faaliyetleri, tarım ve tekstil çalışmaları ve enerji üretimi gelir⁵².

Kara ulaşım araçlarından otomobil, kamyon ve otobüs başta olmak üzere bütün yolcu ve yük taşıyıcısı vasıtaların imalinde demir ve çeliğin kullanılması insanların bir yerden başka bir yere yükleriyle birlikte taşınmasını kolaylaştırmıştır. At ve araba ile yapılan uzun ve meşakkatli yolculukların çeşitli kara ulaşım araçlarıyla hızlı ve konforlu hale gelmesi sayesinde milyonlarca insanın değişik yerleşim birimleri arasındaki seyahati artarak ivme kazanmıştır. Bu da ülkenin eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmesine katkı sağlamıştır.

Trenlerin istasyonlar arasındaki hareketini gerçekleştiren ray ve traverslerinin KDÇF'de üretilerek kullanılması başta yolcu taşımacılığı olmak üzere hububat, maden ve çeşitli hammaddelerin demiryollarında taşınmasına vesile olmuştur. Trenin zemin üzerinde yürümesini temin eden bu ray ve traverslerin KDÇF'de

50 “Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt”, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.18; KDÇF'de çalışan işçilerin ücret anlayışının eleştirilmesi ile fabrika işçilerine uygun olarak hazırlanmış yeni İş Kıymetlendirme Planı hakkında bilgi almak için bkz.: Adnan Erkmenol, Orhan Tarhan, Mahmut C. Mucu-oğlu, “Türkiye Demir ve Çelik Fabrikalarında İş Kıymetlendirme Çalışmaları”, **Demir ve Çelik**, S 15, Yıl: 2, 1 Ağustos 1952, s.317-323.

51 Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası İktisadi Dairesinin Hazırladığı Rapor-V, “Türkiye’de Sanayi ve Madencilik”, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 250, Yıl: 11, 31 Mayıs 1950, s.12; KDÇF’nin 1939 yılından 1949 yılına kadar hadde mamulleri, boru ve kok üretimi rakamları için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 100-Kutu No: 92- Dosya No: 578-Sıra No:2.

52 Veli Aytekin, “Memleketimizde ve Avrupa’da Demir Çelik Sanayinin Bugünkü ve Müstakbel Durumu”, **Demir ve Çelik**, S 11, Yıl: 3, Kasım 1953, s.239.

imal edilmesi, dış ülkelere yüklü miktarda ödenen döviz miktarının ülke ekonomisine kazandırılmasına da vesile olmuştur.

Başta gemiler olmak üzere birçok deniz ulaşım araçlarının imalinde ana madde olarak demir ve çeliğin kullanılması denizyollarında da yolcu ve yük taşıma faaliyetlerinin rahat gerçekleşmesini sağlamıştır. Deniz ürünlerinin elde edilmesi, pazarlanması ve satışında deniz vasıtalarından yararlanılması başta balıkçılık olmak üzere farklı birçok türde deniz ürünleri sanayinin gelişmesine yol açmıştır. Ayrıca, demir ve çelik ürünlerinin gemi yapımında kullanılması ve gemiciliğin gelişmesi, ulusal ve uluslararası deniz ticaretinin gelişmesine de önemli ölçüde etki etmiştir.

İnşaat halindeki binaların beton ve kiriş yüzeylerinin güçlendirilmesinde demir malzemesinden yararlanılması imar faaliyetlerinin inkişafına yol açmıştır. Kamuya ve özele ait birçok binada çimento yanında demirin yeterli düzeyde kullanılması bu binaların depreme ve doğal afetlere karşı sağlam inşa edilmesine ve uzun yıllar ayakta kalmasına neden olmuştur.

Demir ve çeliğin silah üretiminde de en önemli ham madde olarak yararlanılması silah sanayiinin gelişmesine ve ülkelerin savunma sistemlerini güçlendirmelerini temin etmiştir. Devletlerin savunma mekanizmalarında vazgeçilmezleri arasında yer alan her türlü modern silahların imalinde demir ve çeliğin kullanılması sayesinde silah teknolojisi sanayi dünyada önemli bir yere gelmiştir.

Demir ve çelikten faydalanılması tarımın gelişmesine de katkı sağlamıştır. Tarım araçlarından olan traktör ve biçerdöverler, tarla ve bahçe tarımında kullanılan makine ve cihazlar, ürünleri ayırma ve temizleme makineleri, sıvı tozları püskürtmeye dağıtmaya mahsus mekanik cihazlar, yük taşımaya yarar römorklar, tarlayı işleyen pulluklar ve arazinin ekiminde faydalanılan mibzer alet ve makinelerinin imal edilmesinde demir ve çelikten yararlanılmıştır. Demir ve çelikten imal edilen bu tarım aletlerinin kullanılması sayesinde tarım üretimi kolaylaşmış, toprağı ekme-biçme süresi kısalmış, ekilebilir arazi oranı artmış ve buna bağlı olarak hububat ve tarla bitkileri verimi büyük ölçüde yükselmiştir.

Ayrıca barajların ve elektrik santrallerinin yapılmasında demirden faydalanılması enerji sektörünün gelişmesine katkı sağladığı gibi tekstil üretiminde tekstil aletlerinin imalinde demirden yararlanılması bu alandaki sanayinin gelişmesini etkilemiştir.

Tablo 1’de 1940 ile 1950 yılları arasında KDÇF’nin üretim faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo: 1. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın Üretim Faaliyetleri (1940-1950)*

	Yıllar										
Maddeler	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Ham Demir	81252	81252	65664	52104	69792	66468	77904	97644	100728	114204	111216
Çelik Blok	37404	33144	50112	42744	60780	64188	79188	92568	101724	102996	90792
Travers ve Ray	-	-	1044	1656	2760	5268	9276	2340	8292	7620	10548
Saç	-	-	4104	5832	5256	5364	8916	10644	9564	11136	11832
Boru	3168	4776	4980	6276	7920	4692	4680	6516	7428	10884	8592
60 ⁰ S.Asit	-	-	-	-	3300	6720	6168	6552	7080	9396	11400
A.Sülfat	-	-	36	132	1104	2232	2532	2616	2544	2736	2760
Naftalin	-	-	0	132	108	312	348	444	540	456	348
Zift	-	-	4812	5748	6408	6348	7812	7356	7764	8256	7416

*Aylık ortalamalar ve ay rakamları göz önüne alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 11, Ocak 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 13, Mart 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 14, Nisan 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 15, Mayıs 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 16, Haziran 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 17, Temmuz 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 19, Eylül 1955, Ankara 1955, s.10; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 24, Şubat 1956, Ankara 1956, s.24; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 26, Nisan 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 27, Mayıs 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 28, Haziran 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 30, Ağustos 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 31, Eylül 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 32, Ekim 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 33, Kasım 1956, Ankara 1956, s.11; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 37, Mart 1957, Ankara 1957, s.13.

Tablo 1'de 1940 ile 1950 yılları arasında KDÇF'de üretilen madde türleri ile bunların miktarı verilmiştir. 1940 yılında 81.252 ton olan ham demir üretim miktarı 29.964 ton artışla 1950 yılında 111.216 tona, 37.404 ton olan çelik blok üretimi miktarı 53.388 ton artışla 90.792 tona, 3.168 ton olan boru üretimi miktarı 5.424 ton artışla 8 592 tona yükseltilmiştir⁵³.

53 KDÇF'nin 1940 ve 1950 yılı üretim miktarları dışında 1961-1968 yılları arası üretim rakam-

1942 yılından itibaren üretime geçen maddelerden 1.044 ton olan travers ve ray üretimi miktarı 9.504 ton artışla 1950 yılında 10.548 tona, 4.104 ton olan saç üretimi miktarı 7.728 ton artışla 11.832 tona, 36 ton olan amonyum sülfat üretimi, 2.724 ton artışla 2.760 tona ve 4.812 ton olan zift üretimi 2.604 ton artışla 7.416 tona yükselmiştir. Ayrıca 132 ton olan 1943 yılındaki naftalin üretimi 216 ton artışla 1950 yılında 348 tona, 1944 yılında üretime başlanan ve 3.300 ton olan 600 sülfürik asit miktarı 8.100 ton artışla 1950 yılında 11.400 tona yükseltilmiştir.

Böylece ham demir üretiminde %36,87, çelik blokta %142,73, boruda %171,21, travers ve ray üretiminde %910,34, saç üretiminde %188,30, amonyum sülfat üretiminde %7.566,66, zift üretiminde %54,11, naftalin üretiminde %163,63 ve 60⁰ sülfürik asit üretiminde ise %245,45 oranında bir artış sağlanmıştır.

III. DP DÖNEMİNDE KARABÜK DEMİR VE ÇELİK FABRİKASININ ÜRETİM ÇALIŞMALARI (1950-1960)

CHP döneminde kurulan ve eksik üniteleri tamamlanmaya çalışılan KDÇF, DP iktidarı döneminde yapılan tevsiat çalışmalarıyla üretim kapasitesini her geçen yıl artırmıştır. Fabrika tam randımanla çalışarak ürettiği mamulleri dış piyasalara satarak önemli miktarda döviz de elde etmiştir. Amerika'nın önemli firmalarından olan Natan Şirketine Filyos'ta FOB teslim fiyatı tonu 56 dolardan, 9 bin ton pik demiri, bir başka Amerikan firmasına da aynı şartlar altında 5 bin ton pik demiri verilmiştir. Yine bir İngiliz firmasına satılan 6 bin ton ham naftalin ile bir Fransız firmasına satılan 10 bin ton zift maddesi Zonguldak Limanı'ndan yüklenmiştir. Bu satışlardan ülke ekonomisine 3 milyon liradan fazla bir döviz kazandırılmıştır⁵⁴.

DP döneminde Türk ekonomisine katkı sağlayan KDÇF'de bir yandan 4 binden fazla çalışanı ile üç ekip halinde 24 saat geceli gündüzlü üretim faaliyetleri yürütülürken diğer yandan yeni kok fabrikasıyla sintering fabrikasının bitirilmesi için çalışmalara devam edilmiştir. Yeni kok fabrikasının 1951 yılı ağustos ayı başında kok rampası, söndürme kulesi, gaz soğutucuları ve benzol yıkama

ları için bkz. : Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s.67.

54 Tataç, "Olaylara Bakış, Mayıs ve Haziran 1951, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, s.214.

kulelerinin beton kısmı tamamlanırken inşaatın kalan kısımları için çalışmalar sürdürülmüştür⁵⁵. 21 fırını bulunan ikinci kok fabrikasının faaliyete başlamasıyla kok üretimi günlük 840 tondan 1.600 tona çıkarılması gerçekleşecektir. Karabük'te eski sintering fabrikası demir tozunu yararlanabilir bir duruma getiremediği için Marshall Planı projelerinden olan yeni sintering fabrikası demir maddesinin sülfürünü alarak demir tozunu fırınlarda kullanılabilecek şekilde daha büyük parçalar halinde birleştireceğinden bu işlemle demir tozundan daha fazla yararlanılması ve üretimin daha da artması sağlanmıştır⁵⁶.

KDÇF üretimini ve gelirini artırmasına rağmen ülkede sanayileşme ve imar faaliyetlerinin devam etmesi ve demire olan talebin her geçen yıl daha da yükselmesi yeni ünitelerin pey der pey devreye sokulmasını zorunlu hale getirmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM'nin 1 Kasım 1951 tarihli 2. toplanma yılının açılış konuşmasında Karabük'te inşasına başlanan 18 bin ton kapasitedeki su borusu fabrikasının 1953 yılında işletmeye açılacağını bildirmiştir⁵⁷.

Yeni ünitelerin açılması ihtiyacına binaen Avrupa İktisadi İşbirliği Türkiye İcra Komitesi, Marshall Planı'ndan ayırdığı fonla Karabük'te ikinci bir kok fırını ile bir sintering fabrikası kurulması için yardımda bulunmuştur. Bu iki tesisinin faaliyete geçmesi ile üretim kapasitesi kok üretiminde günlük 840 tondan 1.500-1.600 tona çıkarılmıştır⁵⁸.

Fatma adındaki birinci yüksek fırın faaliyetini durdurduğu 20 Şubat 1950 tarihinden 2 yıl iki ay 12 gün sonra bakım çalışmalarının tamamlanması ardından, Safranbolu Kaymakamı, Hükümet erkânı, bucak müdürü, belediye başkanı, komutanlar ve kurum mensuplarının iştirakiyle 2 Mayıs 1952 tarihinde tekrar işletmeye açılmıştır. Fatma adındaki birinci yüksek fırının devreye girmesiyle

55 **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, 1 Ağustos 1951, s.63.

56 Tataç, "Olaylara Bakış, Mayıs ve Haziran 1951, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, s.214; Sinterin yüksek fırında değerlendirilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bkz.: N. Sjögren, Leoban, "Sinterin Yüksek Fırında İstimalı", **Demir ve Çelik**, S 9, Yıl: 3, Eylül 1953, s.191-192.

57 TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 10, 1. Birleşim, 01.11.1951, s.9; Ayrıca 1951 yılının Temmuz ayından Aralık ayının ortalarına kadar Sümerbank işletmelerinin muhtelif sanayi kollarına mensup 16 teknik elemanı modern mühendislik metotları ile üretim yöntemleri hakkında bilgi ve görgülerinin artırmak için Amerika'ya kurs eğitimine gönderilmiştir. Nezih Rona, Mehmet Femir, "Amerikan Demir ve Çelik Endüstrisinin Durumu", **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.339.

58 Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1951, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 102, Yıl: 9, Aralık 1951, s.380.

beraber işletmede olan Zeynep adındaki ikinci yüksek fırın birlikte pik demiri üretmeye başlamıştır⁵⁹.

Böylece başlangıçta 30 milyon sermaye ile kurulan KDÇF, yeni ünitelerin devreye girmesiyle büyümesini sürdürerek 1948 yılında sermayesini 42 milyon liraya, 1952 yılında ise 126 milyon liraya çıkarmıştır⁶⁰. Demir, çelik, hadde mamulleri, kok, boru, sülfürik asit, süper fosfat, zift, yol katranı, naftalin gibi maddeleri üreten fabrikanın bu ürünlerin yıllık satış tutarından elde ettiği gelir 44.305.000 lirayı bulmuştur⁶¹.

KDÇF'nin üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar sürdürülmesine rağmen fabrika, ülke demir ihtiyacının tamamını karşılayamaz durumdadır. II. Menderes Hükümeti'nin 9 Mart 1951'den 1 Kasım 1952 tarihine kadar görev yapan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete, *Türk Ekonomisi Dergisi*'nin muhabirine verdiği demeçte, Karabük fabrikalarının ülke demir ihtiyacının ancak üçte birini karşıladığını, kalan ihtiyacın ithal yoluyla temin edildiğini, tüccarın daha kolay yoldan demir ithal edebilmesi için hükümet tarafından kararnamelerin rahatlıkla çıkarıldığını ve çimentoda olduğu gibi otomatik tahsislerin yapıldığını bildirmiştir. Ete, ayrıca İşletmeler Bakanlığı ile Karabük Müesseseleri arasında varılan mutabakat neticesinde bu kuruma daha fazla demir vermeleri üzerinde anlaşıldığını sözlerine ilave etmiştir⁶².

Türkiye'de hükümetlerin ihtiyaca binaen demir ve çelik ürünlerinde ithalata yönelmesi 1949 yılından 1950 yılına ve daha sonraki dönemlerde dış ülkelerden demir satın alınmasında belirgin artışların kaydedilmesine neden olmuştur. 1950 yılında bir önceki yıla göre 59.753 ton olan hadde mamulleri ithalatı %154,77 oranında artarak 1950 yılı içerisinde 152.233 tona çıkmıştır. Bu mamuller içerisinde çoğunluğu 62.438 ton demiryolu rayları ile 45.406 tona ulaşan ticari çubuklar teşkil eder. Ayrıca 1950 yılı içerisinde 4.522 ton tel, 18.876 ton dökme boru ithal edilmiştir⁶³. 1952 yılının ilk sekiz ayında ise ülkeye 98 milyon liralık

59 **Demir ve Çelik**, S 13, Yıl: 2, 1 Haziran 1952, s.287; **Ayın Tarihi**, Sayı No: 222, Yıl: Mayıs 1952, s.2.

60 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 222, Yıl: Mayıs 1952, s. 2.

61 **İktisadi Yürüyüş**, C 12, S 279-280, Yıl: 12, 18 Ağustos 1951, s.9-10.

62 "Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Faaliyeti", **Türk Ekonomisi**, S 107, Yıl: 10, Mayıs 1952, s.132.

63 "Ticaret ve Endüstri Haberleri", **Demir ve Çelik**, S 6, Yıl: 1, 1 Kasım 1951, s.134.

demir ve çelik malzemesinin satın alındığı görülür⁶⁴.

Türkiye’de demir ithalatını azaltmak ve su borusu ihtiyacını gidermek amacıyla hizmete açılması kararlaştırılan KDÇF’nin ünitelerinden santrifüj dökme boru tesislerine ait makineler bir Alman firmasına sipariş edilmiştir. 11 Eylül 1952 tarihinde temeli atılan tesislerin 11 Ekim 1952’de demir konstrüksiyon montajına başlanırken, makine parçalarının bir kısmı kurum atölyesinde, kopola ve tav ocakları için gerekli ateş tuğlaları Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası’nda imal edilmiştir. Boru fabrikasının işletmeye açılmasıyla 40-200 mm çapında borulardan yılda tek vardiyalık çalışma ile 9 bin, iki vardiyalık çalışma ile de 18 bin ton olarak imal edilecektir. Böylece ülkenin ray, demir çubuk, levha sac, kok ve türevleri üretimine ilaveten dış ülkelerden ithal edilen dökme su boruları da üretilecektir⁶⁵. Ayrıca, Karabük’te özel müteşebbis tarafından, KDÇF’nin imalat programlarının dışında ince demirleri üretmek üzere küçük bir fabrika kurularak 2 Mayıs 1952 tarihinde işletmeye açılmıştır⁶⁶.

KDÇF’nin ikinci kok fabrikası 14 ay inşa ve montaj çalışmaları ardından 12 Mayıs 1952 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu tarihte yeni kok fabrikasının tali üretimlerinin bir kısmı işletmeye alınırken ilerleyen süreçte tesislerin diğer bölümleri hizmete sokulmuştur⁶⁷. İkinci kok fabrikası her biri 21 fırınlık iki kok bataryası yani 42 adet kok fırınından ibarettir⁶⁸. 11 milyon liraya mal olan bu fabrikanın yıllık kok üretimi miktarı 300 bin tondur⁶⁹. İki kok fabrikanın

64 Ali Ulubay, “Demir Çelik Endüstrimizin Gelişmesi ve İstikbali Bakımından Koordinasyonun Rolü”, **Demir ve Çelik**, S 18, Yıl: 2, 1 Kasım 1952, s.395.

65 Tataç, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s.217; Tataç, Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.28-29.

66 Tataç, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s.216; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Ocak 1953, s.452.

67 Mithat Kaya, “Kok Fırınlarnın İşletmeye Alınma Tekniği”, **Demir ve Çelik**, S 14, Yıl: 2, 1 Temmuz 1952, s.302; DP, **Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara 1954, s.39.

68 Burhan Günergün, “Karabük İkinci Kok Fabrikası’nın İşletmeye Açılması”, **Demir ve Çelik**, S 15, Yıl: 2, 1 Ağustos 1952, s.323.

69 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s.318; Tataç, “Olaylara Bakış, Temmuz 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 110, Yıl: 10, Ağustos 1952, s.248; Tataç, “Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.28-29; Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın ikinci kok fabrikası ile ikinci yüksek fırınının açılışı hakkında Celal Bayar’ın TBMM’de 1 Kasım 1953 tarihli konuşmasında verdiği bilgiler için bkz.: TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, C 25, 1. Birleşim, 01.11.1953, s.13.

üretimi normal kapasite ile çalışılması durumunda 600 bin ton kok, 15 bin ton kok tozu, 240 milyon metreköp kok gazı, 6 bin ton benzol ve türevleri, 7.000 ton kreozot yağı, 20 bin ton yol katranı, 16 bin ton zift, 1.000 ton saf naftalin, 1.600 ton pres naftalin ve 5.500 ton amonyum sülfat üretecektir⁷⁰.

9 Mart 1951 tarihinde kurulan II. Menderes Hükûmeti'nin 10 Kasım 1952 tarihine kadar görev yapan I. Çalışma Bakanı Nuri Özsan, Türkiye'deki fabrikaların genişletilmesi ve üretimi hakkında verdiği bilgiye göre 1950 yılında 59.322 ton olan pik üretim miktarı 1951'de 70 bin tonun üzerine çıkarılmıştır. Ayrıca, üretilen demir cevheri miktarı 100 bin tondan 200 bin tona, çelik üretimi ise 150 bin tondan 200 bin tona yükselecektir⁷¹.

KDÇF'nin üretim faaliyetlerini yakından takip eden DP Hükûmeti'nin yetkili bakanları zaman zaman Karabük'e ziyaret girişimlerinde bulunmuşlardır. II. Menderes Hükûmeti'nin 18 Eylül 1952 tarihinden 17 Mayıs 1954 tarihine kadar görev yapan II. İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, Zonguldak ve Balıkesir milletvekilleri, Sümerbank ve Etibank genel müdürlerinin iştirak ettiği bir heyetle KDÇF'de incelemelerde bulunmak ve fabrikanın sorunlarını yerinde tespit etmek üzere 17 Kasım 1952 tarihinde Karabük'e gitmiştir⁷².

Bakanlarını ziyaretleriyle tevsiat faaliyetleri hız kazanan KDÇF'de haddehanenin genişletilerek kapasitesinin yılda 200 bin tona çıkarılmasını sağlamak için gerekli tesislerin ihalesi 1952 yılının ilk aylarında İngiliz Davy and United firmasına, binaların temel inşaatı ise Stahlbau Rheinhausen firmasına verilmiştir. 31 Mart 1954 tarihinde temeli atılan haddehanenin ihtiyacı için gerekli makineler Almanya'ya sipariş edilmiştir. 1955 yılı sonunda tamamlanması düşünülen tesislerle 1956 yılı başında haddehanenin tadil ve genişletilme çalışmalarının bitirilmesi öngörülmüştür. Böylelikle 1949 yılında 73 bin ton olan haddehane üretimi 1951 yılında 108 bin tona yükseltilirken tevsiat faaliyetlerinin

70 Burhan Günergun, "Demir ve Çeliği Tanıyalım, Kok Fabrikası", **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, Ağustos 1951, s.60-61; Tataç, "Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s.217; Yol katranı esas itibarıyla ham katrandan üretilir. Ham katran damıtıldığı zaman amonyaklı su, ince, karbon, naftalin ve yıkama yağları ile ağır ve antrasen yağlarının yanı sıra zift maddesi elde edilir. Burhan Günergun, "Karabük Mamullerini Tanıyalım, Kok Fabrikası Mamullerinden Yol Katranı", **Demir ve Çelik**, S 18, Yıl: 2, 1 Kasım 1952, s.400.

71 Tataç, "Olaylara Bakış, Temmuz 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 110, Yıl: 10, Ağustos 1952, s.248.

72 **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Şubat 1953, s.452.

tamamlanmasının ardından üretimin 198 bin tona çıkarılması sayesinde 35-40 milyon liralık bir döviz kazanımı sağlanması hedeflenmiştir⁷³.

Ayrıca haddehanenin genişletilmesiyle artacak çelik ihtiyacını karşılamak üzere mevcut 70'er tonluk dört Siemens Martin çelik fırınının büyütülerek 120-140 tonluk kapasiteye çıkarılması planlanmıştır. Bu şekilde Çelikhane 1956 yılında 250 bin ton çelik külçe imal edebilecek duruma gelecektir. Bunun yanı sıra 1951 yılında Alman Demag Firması ile çelik sanayi üretiminde gerekli yüksek fırınlardan gelen akıcı madeni bir yerde toplayarak çelikhane ocaklarına muntazam ve sıcak olarak intikal ettiren mikser (sıcak metal sarnıcı) tesislerinin temin edilmesi konusunda teşebbüse geçilmiştir. 1952 yılında aynı firma ile yapılan anlaşma gereği siparişi verilen 600 tonluk mikser tesislerinin 1954 yılı başlarında çelikhane binasında yerini alması kararlaştırılmıştır⁷⁴.

DP hükümeti, bir yandan KDÇF için gerekli tesislerin devreye sokulmasına çaba sarf ederken öbür yandan fabrika için gerekli demir madenini temin etmek ve Divriği Demir madenlerinin üretim kapasitesini artırmak için 1.800.000 dolar tutarında bir paranın Marshall Planı'ndan tahsil edilmesini, 1.889.400 liralık bir meblağında serbest bırakılmasını sağlamıştır. Bu paraların bir kısmıyla ABD ve Batı ülkelerinden maden malzemeleri ile küçük vagonlar satın alınmıştır. İcra edilen çalışmalar neticesi demir madeni üretim kapasitesinin yıllık 450 bin tona çıkarılması düşünülmüştür⁷⁵.

KDÇF'nin ihtiyacı olan demir hammaddesinin temin edilmesi için gerekli finansman sağlınırken, tevsiat faaliyetleri ile fabrikanın ilave ünitelerinin faaliyete geçirilmesi ve tam kapasite ile fabrikanın çalıştırılarak üretimin artırılmasına gayret edilmiştir. Böylece pik demir, çelik hadde mamulleri ve font boru üretimi 1950'de 292 bin ton iken 1952 yılının 11 ayında 460 bin tona yükseltilmiştir⁷⁶.

73 Tataç, "Olaylara Bakış, Ağustos 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 111, Yıl: 10, Eylül 1952, s.285; Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.28-29; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 244, Yıl: Mart 1954, s.32; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Şubat 1953, s.452.

74 Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.28-29; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Ocak 1953, s.452; Ali Kırac, "Mikser", **Demir ve Çelik**, S 12, Yıl: 3, Aralık 1953, s.268-269.

75 Tataç, "Olaylara Bakış, Eylül 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 112, Yıl: 10, Ekim 1952, s.317.

76 TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 3, C 20, 44. Birleşim, 16.02.1953, s.304; "Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın Bütçe Müzakerelerini Açış Nutku", **Türk Ekonomisi**, S

Ayrıca 1951 yılında 306 bin ton olan kok üretimi miktarı 1952 yılında 93.867 ton artışla 399.867 tona, 154.761 ton olan ham demir üretimi 42.511 ton artışla 197.272 tona, 135.409 ton olan çelik üretimi 18.056 ton artışla 153.465 tona çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra 1952 yılında 7.096 ton boru, 17.514 ton sülfürik asit, 2.950 ton asit ve 21.234 ton süper fosfat üretilerek piyasaya sürülmüştür. Kok fabrikası ise mevcut haliyle günde 1.500 ton kok üretmiştir⁷⁷.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, refakatinde Başbakan Adnan Menderes ve II. Menderes Hükümeti'nin 1 Kasım 1952 ile 27 Mayıs 1953 tarihleri arasında görev yapan II. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Ali Enver Güreli ve İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın bulunduğu bir heyetle 7 Ocak 1953 tarihinde İstanbul Ticaret Odasını ziyaret etmiştir. Bayar, bu ziyareti esnasında KDÇF'nin tesis edilmesinin sorumluluğunu üzerine alma konusunda verdiği bilgede şöyle demiştir. “-O zaman bu fabrikayı niçin kuruyorsun diye bana tarizlerde [eleştiriler] bulunulmuştu. Bugün Karabük çok daha mütekâmil bir vaziyete gelmiştir. Buna rağmen istihsali memleketimize kâfi gelmemektedir. Yeni bir demir fabrikası kurulması temennisini işitmek benim için memnunluk vericidir. Memleket zihniyeti memleket lehine olarak çok değişmiştir. Demir sanayi olmayan memleketlerde medeniyet teessüsü etmiştir denemez. Zahireden sonra birinci derecede demir gelmektedir. Memleketin muhtelif bölgelerinde yer yer damarlar gözükmemektedir. Temenni edelim ki bunlar zengin olsun. Ben istikbalden nikbinim.[iyimser]”⁷⁸ Bu sözlerle Bayar, başlangıçta KDÇF'nin kurulması konusunda kendisini eleştirenlerin fabrikanın gelişmesiyle düşüncelerinin değiştiğini, üretimin yeterli hale gelmesi için yeni demir ve çelik fabrikasının kurulması yönündeki temennilerin kendisini memnun ettiğini, demir sanayinin medeniyet açısından önemi nedeniyle ülkede bulunan yeni demir

116, Yıl: 11, Şubat 1953, s.45; Şadan Bulutoğlu, “Teknikte Kullanabileceğimiz Başlıca Soğutma Tesisleri”, **Demir ve Çelik**, S 10, Yıl: 1, 1 Mart 1952, s.209; Karabük Demir Çelik Fabrikası ile Sivas Çimento Fabrikası'nın tevsiat çalışmaları ve artan kömür ihtiyacını karşılamak için Devlet Demiryollarının ihtiyacı olan vagonların şeklinin yeniden belirlenmesi ile ilgili kanun tasarısının Ulaştırma Bakanlığınca hazırlanması 7 Mayıs 1952 tarih ve 3/14945 sayılı karar ile belirlenmiştir. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2- Kutu No: 128-Dosya No: 36-Sıra No: 16.

77 Tataç, “Olaylara Bakış, Şubat 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 117, Yıl: 11, Mart 1953, s.92; KDÇF'nin üretim faaliyetleri ile ilgili Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın 1955 yılı bütçe münasebeti ile ilgili yaptığı konuşma ve verdiği rakamlar için bkz.: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 1, C 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s.209; “Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın 1955 Yılı Bütçe Nutku”, **Türk Ekonomisi**, S 141, Yıl: 13, Mart 1955, s. 72-73; Ayrıca 1950-1953 yılları arasında fabrikanın hadde mamulleri, boru ve kok üretim rakamları için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 100-Kutu No: 92- Dosya No: 578-Sıra No: 2.

78 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 230, Yıl: Ocak 1953, s.9.

damarlarına ihtiyaç duyulduğunu, bunların yeterliliği konusunda ise kendisinin iyimser olduğunu ifade etmiştir.

KDÇF'nin yeni ünitelerin devreye girmesi ve üretiminin artırılması konusunda çalışmaların devam ettiği görülür⁷⁹. Bu ünitelerden biri de 14 Şubat 1953'de törenle hizmete açılan yeni kırma-eleme sinter tesisleridir. 1949 yılı sonunda kurulması kararlaştırılan, 1951 yılının başında beton inşaatına, 1952 yılının şubat başında çelik konstrüksiyon ve sonrasında makine montajına başlanan tesislerin kırma- eleme birimi 10 Ocak 1953, sinter makinesi kısmı ise 18 Ocak 1953'de deneme işletmesine alınmıştır. Beş milyon lirası dış yardım, dört milyon lirası da ülke içi kaynakları kullanılarak toplamda 9 milyon liraya mal olan 210 metre uzunluğunda iki bölüm ve dört binadan oluşan bu sinter tesislerinde, sekiz saat çalışma ile 750 tonu kükürtlü, 200 tonu kükürtsüz olmak üzere toplamda 950 ton cevher sinterlenebilecektir. Bir Alman firması tarafından inşa edilen bu tesiste, fabrikanın ham demir üretiminde kullanılan cevherlerin istenilen özellikte hazırlanması sağlanacaktır. Toz ve kükürtlü halde bulunan cevherleri ıslah edip yüksek fırına intikal ettirmek için kurulmuş olan bu sinter tesisleri sayesinde israf olan cevher tozları değerlendirerek geri dönüşümü sağlanacaktır⁸⁰.

Bu arada ülkenin demir ve çelik ihtiyacının tam olarak karşılanması için KDÇF'nin yanı sıra Karadeniz Ereğli'sinde kurulması tasarlanan Demir-Çelik Fabrikası için yapılan etüt çalışmalarına devam edilmiştir. İnşa edilmesi halinde maliyeti ortalama 400 milyon lirayı bulacak bu tesislerin Karabük Demir ve Çelik sanayinden daha büyük olması öngörülmüştür. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) tarafından kurulacak tesislerde kullanılacak demir cevheri için incelemeler sürdürülürken ilk belirlemelere göre İzmit ve Trabzon'da bulunan demir yataklarının zengin olduğu tespitine varılmıştır⁸¹.

79 KDÇF'nin üretimini her geçen yıl artırmasına rağmen özellikle inşaat alanında kullanılan demirlere olan talebin yükselmesi, demir fiyatlarını artırdığından 1953 yılı başlarında demirin karborsaya düşmesi gerçekleşmiştir. Bu konu ile ilgili bilgi almak için bkz.; TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 3, C 20, 44. Birleşim, 16.02.1953, s.339.

80 Tataç, "Olaylara Bakış, Şubat 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 117, Yıl: 11, Mart 1953, s.91; Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.28-29; **Demir ve Çelik**, S 3 Yıl: 3, 1 Mart 1953, s.70-71.

81 Tataç, "Olaylara Bakış, Şubat 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 117, Yıl: 11, Mart 1953, s.92; KDÇF'nin üretiminin artırılması yolunda gerekli tadilat ve tevsiat çalışmalarını yürütmek için Sümerbank, Dünya Bankasından 100 milyon liralık bir kredi talebinde bulunmuştur. Banka bu teklifi yerinde incelemek ve gerekli değerlendirmede bulunmak üzere Letco-

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in yanı sıra DP'nin yetkili bakanları da Türkiye'nin en büyük ağır sanayi kuruluşu olan KDÇF'yi yakından takip ederek gereken ilgiyi göstermişlerdir. 9 Mart 1951'den 27 Mayıs 1960 tarihine kadar II, III, IV ve V. Menderes hükûmetlerinin Maliye Bakanı olan Hasan Polatkan, DP'nin 4. Büyük Kongresi'nin 15 Ekim 1955 tarihli toplantısında Genel İdare Kurulu sözcüsü olarak parti icraatları hakkında sunduğu raporda Karabük Demir ve Çelik Sanayi'nin üretim durumu hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre, 1950 yılında girişilmiş kok ve sinter tesisleri ile haddehane ve çelikhane tevsiat çalışmaları için toplam 73 milyon 435 bin liralık bir harcama yapılmıştır. İkinci kok fabrikası 1952, sinter tesisleri 1953 yılında faaliyete geçerken haddehane ve çelikhane tesisleri 1956 yılında hizmete sunulacaktır. Bu yatırımlar sayesinde 1950 yılında 78 bin ton olan haddehane mamulleri 137 bin tona, 92 bin ton olan çelikhane mamulleri 162 bin tona yükselmiştir. 1956 yılında bu tesisler ve yenilerinin tamamen devreye girmesi halinde haddehane üretimi 300 bin tona, çelikhane üretimi de 350-400 bin tona yükselecektir. Ayrıca üretim kapasitesini daha da artırmak için yeni ilave üniteler yapmayı hedefleyen ve 58 milyon liraya mal olacağı tahmin edilen KDÇF'nin ikinci kademe tevsiat çalışmalarının 1957 yılında tamamlanarak işletmeye açılması planlanmıştır. 1952 yılında kurulması kararlaştırılan ve 11 Kasım 1952 tarihinde montajına başlanan santrifüj boru fabrikası inşaatı ise tamamlanarak 1954 yılında faaliyete geçmiştir. Böylece yıllık 18 bin ton boru üretme kapasitesine sahip olan bu fabrikanın maliyeti 6 milyon 753 bin lirayı bulmuştur⁸².

vist adlı bir uzmanını Karabük'e göndermiştir. Letcovist, bir süreliğine yaptığı incelemelerin ardından hazırladığı raporunu Dünya Bankası'na sunmuştur. Tataç, "Olaylara Bakış, Şubat 1954, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, S 130, Yıl: 12, Nisan 1954, s.122; Ayrıca bir Alman firması ile Etibank arasında yapılan müzakereler neticesinde 7.350.000 lira tutarında 150 bin ton demir cevherinin Almanya'ya ihracı konusunda imzalanan mukavele hükümleri hakkında bilgi almak için bkz.: **Aydın Tarihi**, Sayı No: 257, Yıl: Nisan 1955, s.30.

- 82 **Aydın Tarihi**, Sayı No: 263, Yıl: Ekim 1955, s.78; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, C 28, 45. Birleşim, 18.02.1954, s.502; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 10, S. Sayısı, 59, TBMM Matbaası, Ankara 1956 s.24; **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Ocak 1953, s.452; Cumhurbaşkanının Celal Bayar'ın 1 Kasım 1955 tarihinde TBMM'nin 2. toplanma yılının açılış konuşmasında KDÇF'nin kapasitesinin yükseltilmesi için kok ve sinter tesislerinin inşası ile haddehane ve çelikhane genişletme çalışmaları hakkında verdiği bilgiler için bkz.: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s.14.

A. Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğünün (TDÇİGM) Kuruluşu ile Karabük Demir ve Çelik Sanayi'nin Tevsiat ve Üretim Faaliyetleri (1955-1960)

KDÇF, bir yandan ilave ünitelilerle büyüyerek üretimini artırırken öbür yandan uhdesinde bulunduğu Sümerbank kuruluşundan 13 Mayıs 1955 tarih ve 6559 sayılı *Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Kanunu* ile ayrılarak 200 milyon lira bir sermayeye sahip iktisadi devlet teşekkülü haline gelirken Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü adını almıştır⁸³. Bu genel müdürlük 6559 sayılı Kanunun birinci maddesi uyarınca Etibank'ın bir müessesesi olan Divriği Demir Madenleri'ni bünyesine katmıştır⁸⁴.

TDÇİGM'nin kuruluşu ve İşletmeler Bakanlığı'na bağlanarak yurt içi ve yurt dışında şubeler açma imkânına kavuşması KDÇF'nin daha da gelişmesine vesile olmuştur. Böylelikle 1955 yılında 507 bin ton kok, 202 bin ton ham demir, 188 bin ton külçe çelik, 150 bin ton muhtelif türde hadde mamulü, 16.500 ton boru, 18 bin ton sülfürik asit ve 18 bin ton süper fosfat imal edilmiştir. İşletmenin bilhassa hadde mamulü kapasitesini artırmak için tevsiat programının uygulamasına geçilmiştir⁸⁵.

Karabük tesislerinin ikinci kademe tevsiat çalışmaları için hazırlanan plan ve program çerçevesinde farklı yabancı firmalardan alınan tekliflerin değerlendirilmesi sonucu demir ve çelik fabrikasının ihalesi Krupp Firması'na verilmiştir. Konu ile ilgili mukavele III. ve IV. Menderes hükûmetlerinin 6 Aralık 1954 tarihinden 2 Eylül 1957 tarihine kadar görev yapan İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu'nun huzurunda TDÇİGM ile Krupp Firması yetkileri arasında 7 Haziran 1956 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşme hükümlerine göre yılda 185 bin ton olan çelik üretimi 400 bin tona, 150 bin ton olan hadde mamulleri üretimi 300 bin tona çıkarılacaktır. Yapılacak inşa çalışmaları 12 milyonu dış yardım olmak üzere toplamda 21 milyon liralık bir maliyeti gerektirecektir. Mukaveleinin dış yardım

83 TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, C 37, 13.05.1955, s.991-994; **Resmî Gazete**, Sayı No: 9011, 21 Mayıs 1955; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 12; Sümerbank, **Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank**, 1933-1973, Ankara 1973, s.5; 3460 sayılı *Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı İle İdare ve Murakibleri Hakkında Kanun*'un ayrıntıları için bkz.:TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, C 18, 17.06.1938, s.879-888; **Resmî Gazete**, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

84 TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, C 37, 13.05.1955, s.993.

85 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 269, Yıl: Nisan 1956, s.2-3.

ilgili kısmı krom cevheri verilmesi suretiyle karşılanacağından 12 milyon liralık dış yardım için ayrıca bir döviz tahsisine gerek kalmayacaktır⁸⁶.

Yine fabrikanın tevsiat projesine dâhil olan ve 1958 yılı ortalarında tamamlanması planlanan kırma, eleme ve sinter tesisleri de bir Alman firmasına ihale edilmiştir. Mevcut iki fırının toplam kapasitesinde inşa edilecek ve 16 ay zarfında hizmete açılacak üçüncü yüksek fırın için Krupp Firması ile anlaşmaya varılması neticesi 19 Mayıs 1957’de temeli atılmıştır. Ayrıca çelikhane üretiminin 185 bin tondan 400 bin tona çıkarılması için gerekli tesislerin 1956 yılında sipariş ve montajına başlanmıştır. Yeni tesislerin 1957 yılının sonbaharından itibaren peyderpey işletmeye açılması ve 1958 yılı sonunda azami kapasiteye ulaşması planlanmıştır. Çalışmalarda büyük haddehane tesislerinin montajına devam edilirken bu tesislerin de 1958 yılı ortalarında hizmete açılması öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye’de ince çubuk, demir, ince profil ve boru ihtiyacını karşılamak amacıyla ihale edilen kontinü çubuk, ince profil ve şerit haddehanesinin temeli atılarak inşaat sürecinin tamamlanması için hazırlıkların sürdürüldüğü görülür. Bunun yanı sıra savurma boru fabrikasının kapasitesini iki katına çıkarmak için gerekli tesis inşaatı çalışmalarına da başlanmıştır⁸⁷.

Başbakan Adnan Menderes, kontinü çubuk, ince profil ve şerit haddehanesinin temelini atmak üzere 7 Ağustos 1957 tarihinde geldiği Karabük’te, belediye binasının balkonundan halka yaptığı konuşmada Türkiye’nin demir ve çelik üretiminden bahsederken Dünya devletleriyle mukayesesinde şöyle demiştir. “-Biraz evvel aldığımız izahata göre, bugün Türkiye’de nüfus başına ancak 15 kilo demir istihsal etmekteyiz. Bu miktar Amerika’da 700, Batı Almanya’da 435, İngiltere 390, Belçika ve Lüksemburg’da 300, Fransa’da 290, İsviçre’de 280, Hollanda’da 275, Avusturya’da 215, İtalya’da 120 kilodur. Bunların yanında Türkiye’nin adam başına ancak 15 kilo demir istihsal ettiğini düşünürsek, bundan teessür duymamak mümkün olmaz. Fakat üzülmeyiniz. Şimdi vereceğim mütemmim malumat ile bu teessürünüz meserrete [sevinç] inkılap edecektir. 1949 senesinde Karabük’ün nüfus başına demir istihsali altı kilo idi. Bugün bu miktar 15 kiloya yükselmiştir. 1959 senesine ayak

86 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 271, Yıl: Haziran 1956, s.14-15; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 1, C 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s.209; Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın KDÇF’nin 1955 yılı sonu itibarıyla ham demir, çelik, hadde mamulleri ve kok üretiminde verdiği üretim rakamları için bkz.: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 14, 1. Birleşim, 01.11.1956, s.9.

87 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 282, Yıl: Mayıs 1957, s.39-40.

basacağımız anda, yani bir sene sonra ise, bu miktar 60 kiloya yükselmiş olacaktır. Bu, istihsalın on senede on misli artması demektir. Görüyorsunuz ki, bu tempo ile yürüyecek olursak, üç ila beş sene sonra medeni memleketlerin ölçülerine yaklaşmış bulunacağız. Zira sizlerin de bildiği gibi medeni milletlerin seviye ve kudretleri istihsal ve istihraç ettikleri [ihraç]demirle ölçülmektedir.”⁸⁸ Başbakan Menderes Karabük'teki bu ifadeleriyle demir üretiminde Avrupa ülkelerinden çok gerilerde kalındığı halde hükûmeti zamanında demir sanayinde yapılan atılımlarla önemli ölçüde gelişmelerin kaydedildiğini, bu sayede kişi başına düşen demir üretiminde yükselişlerin meydana geldiğini, bu yükselişlerin devam etmesi halinde Avrupalı ülkelerinin seviyelerini yakalamanın mucize olmadığını dile getirmiştir.

KDÇF'de yüksek fırınlardan ikisinin aynı anda işletilmesi, haddehanede yapılan ıslah çalışmaları, bakım onarım ve işletme personelinin yetiştirilmesi sayesinde 1957 yılında üretim, külçe çelikte 175 bin tona, hadde mamullerinde 154 bin tona, kokta 547 bin tona ve boruda 28 bin tona yükselmiştir. Ayrıca bu konu ile ilgili projelerden yılda 300 bin ton üretim kapasitesine sahip üçüncü kok fabrikasının tesisi, Divriği tesislerinin genişletilmesi ve yılda 8 bin ton çelik, 20 bin ton pik dökülebilecek kapasitede pik ve çelik dökümhanesinin teşkili için Eximbank'tan 15 milyon dolarlık bir kredi sağlanmıştı⁸⁹.

Karabük'te, 300 - 350 bin ton üretim kapasitesini sahip üçüncü yüksek fırın, 300 bin ton kapasiteli üçüncü kok fabrikası, 22 bin ton kapasiteli pik ve demir parça dökümhaneleri, 500 bin ton kapasiteli çelik konstrüksiyon atölyesinin inşasına karar verilmiştir. Divriği Madenleri İşletmesi'ni genişletme suretiyle de istihsal kapasitesinin 1 milyon 100 bin tona çıkarılması hedeflenmiştir⁹⁰.

Genişletilecek ünitelerin 1959 yılı şubat ayı itibarıyla kapasitesi ile iç ve dış finansman maliyetleri hesaplandığında: 600 bin ton/yıl kapasiteli tav çukurları blok ve profil haddelerinin teşkili için gerekli iç finansman tutarı 26 milyon lira, dış finansman tutarı 7 milyon dolar, 600 bin ton/yıl kapasiteli çelikhanenin iç finansman tutarı 41 milyon lira dış finansman tutarı 7 milyon dolar, 320 bin ton/yıl kapasiteli kontinü haddehanenin iç finansmanı 41 milyon lira dış finansmanı

88 **Ayın Tarihi**, Sayı No: 285, Yıl: Ağustos 1957, s.14-15.

89 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, 40. Birleşim, 20.02.1959, s.297; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, S. Sayısı 41, Ankara 1959, s.20.

90 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1958 yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, TBMM Matbaası, Dönem: 11, Toplantı: 1, C 2, S. Sayısı: 31, Ankara 1957, s.18.

8 milyon 500 bin dolar, 700 bin ton/yıl kapasiteli sinter tesislerinin iç finansmanı 27 milyon lira, dış finansman 3 milyon dolar, 325 bin ton/yıl kapasiteli üçüncü yüksek fırının iç finansmanı 46 milyon, dış finansman 5 milyon dolar olarak tespit edilmiştir. Böylece genişletilecek ünitelerin toplamda maliyeti 181 milyon Türk Lirası ile 30,5 milyon Amerikan Doları'nı bulmuştur⁹¹.

KDÇF'de tamamlanan yeni tesislerin hizmete girmesi ve çalışmaların rasyonel yöntemlerle yapılması sayesinde üretimde ton bazında bariz artışlar meydana gelmiştir.

Tablo 2'de KDÇF'nin 1949 yılından 1958 yılına üretim maddelerinde yapılan artışların ton bazında karşılaştırılması verilmiştir.

91 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, S. Sayısı 41, Ankara 1959, s.20.

TABLO: 2. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın 1949 ve 1958 Yılı Üretimi

Üretim Türü	1949	1958	1958 Yılı Üretiminin 1949'a Artış Oranı (%)
Kok Üretimi	293.312	536.289	82.84
Kok Tozu	6.524	20.434	213.21
Demir Cevheri	209.648	519.907	147.99
Ham Demir	114.206	230.128	101.50
Çelik Külçe	102.995	159.709	55.06
Hadde Mamulü	70.739	131.558	85.98
Pik Boru	11.323	27.989	147.18
60° Sülfürik Asit	9.393	17.280	83.96
66° Sülfürik Asit	1.981	6.374	221.75
Süper Fosfat	8.593	5.130	-67.50
Amonyum Sülfat	2.732	4.383	60.43
Benzol	3.148	5.043	60.20
Kreozot	3.589	4.866	35.58
Naftalin	456	668	25.56
Zift	8.262	15.603	46.49
Katran	680	11.129	1.536,61

Kaynak: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, TBMM Matbaası Ankara 1960, s.27; Rıfkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları 1950-1960**, Nurel Matbaacılık, Ankara 1998, s.766.

Tablo: 2'de 1949 yılı ve 1958 yılları arasında KDÇF'nin üretim maddelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırmaya göre fabrikanın 1958 yılı üretimi 1949 yılı üretimine göre süper fosfat üretimi hariç epey önde yer almıştır. Fabrikanın 1949 yılına göre 1958 yılında en fazla üretim artışı %1.536,61 oranıyla katranda yaşanırken en düşük üretim artış oranı %67.50 gerileme ile süper fosfat üretiminde görülür. Diğer maddelerdeki üretim artış oranı %25.56 ile %221.75 oranı arasında kalmıştır.

1949 yılına göre 1958 yılının üretim türü artış oranı sıralandığında birinci sırada %1.536,61 ile katran, ikinci sırada %221.75 oranında 66° sülfürik asit, üçüncü sırada %213.21 oranıyla kok tozu yer almıştır. Bunu %147.99 oranıyla demir cevheri %147, 18 oranıyla pik boru üretimi izlemiştir. Fabrikanın üretim türünde geriye düşen tek mamulü %67.50 oranıyla süper fosfat üretimi olmuştur.

Karabük Demir ve Çelik İşletmesi'nin genişletilme programını sanayinin esasını teşkil eden demir ve çelik davası olarak değerlendiren Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bu konu ile ilgili olarak 1 Kasım 1959 tarihinde TBMM'nin 3. toplanma yılının açılış konuşmasında açıklamalarda bulunmuştur. Bayar'ın verdiği bilgilere göre, Karabük Demir ve Çelik İşletmesi'nin tevsi programını tamamlamak üzere üçüncü kok fırını, haddehane ve diğer tesislere ait program hazırlanmıştır. Bu programın uygulamaya geçilmesiyle, çelik üretimi 148 bin tondan 600 bin tona yükselecektir. Ayrıca bir pik demir tesisi ile çelik parça dökümhanesi kurulurken Divriği demir madeninin yıllık cevher üretimi kapasitesi 500 bin tondan 1 milyon 100 bin tona çıkarılacaktır⁹².

Diğer taraftan, Karabük tesislerinin âdeta yeniden inşa edilmesi anlamına gelen tevsiat ve ıslah çalışmaları sayesinde üretim oldukça artmasına rağmen, memlekette gerçekleştirilen yoğun ekonomik faaliyetler nedeniyle artan demir ve çelik mamulleri ihtiyacı, karşılanamaz duruma gelmiştir⁹³. Memleketin demir ve çelik mamulleri ihtiyacını daha geniş ölçüde karşılamak amacıyla, ikinci bir ağır sanayi merkezi kurulması konusunda dünyaca tanınmış bir Amerikan firmasına yaptırılan tetkikler tamamlanırken bu önemli teşebbüsün bir an önce gerçekleştirilmesi için yürütülen planlı çalışmalar sürdürülmüştür. İkinci demir çelik sanayii merkezinin kurulması ile ilk etapta 268 bin, ikinci etapta 500 bin ve üçüncü etapta da 1 milyon ton yassı malzeme üretimi öngörülmüştür. İkinci demir çelik fabrikasında yassı malzemenin yanı sıra, yılda ortalama 113 bin ton soğuk ve sıcak çekilmiş ince ve kalın sac, 55 bin ton geniş levha ve çeşitli amaçta kullanılan 110 bin ton idilce çelik imal edilecektir. Yeni demir çelik sanayi merkezinin yerinin belirlenmesinde ülkenin şartları göz önüne alınarak rasyonel düşünülmüş ve Karadeniz Ereğlisi kuruluş yeri olarak tespit edilmiştir. 143 milyon doları dış yardım, 42 milyon doları da iç kaynaklardan yararlanılmasıyla yaklaşık 185 milyon dolara mal olacağı tahmin edilen ikinci sanayi merkezi için 100 milyon dolar civarında uzun vadeli bir dış kredi ile 15 - 20 milyon dolarlık yabancı bir sermaye yatırımı temin edilmesinin yanı sıra ülke içerisinde de özel teşebbüsün geniş ölçekte katılımına imkân tanınacaktır. Yabancı sermaye olarak katılımına karar verilen firmalar arasında Amerika'da tanınmış belli başlı 3 şirket yer alır. İnşa çalışmalarına başlandığı tarihten itibaren 3 - 5 yıl içinde faaliyete

92 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 10, 1. Birleşim, 01.11.1959, s.10.

93 Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İktisadi Ticari İlimler Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul 1967, s.194.

geçmesi kararlaştırılan bu tesislerde yapılacak imalâtın maliyeti Avrupa sanayi ülkeleri maliyet fiyatları düzeyinde seyredecektir. Tesislerin faaliyete geçirilmesi ve takriben 3 - 4 bin dolaylarında işçinin çalıştırılması ile yılda ortalama 200 milyon kilovat saat enerji, 850 bin ton demir cevheri ve 600 bin ton kömür harcanacaktır⁹⁴.

Öte yandan Karabük tesislerinde girişilen tevsiat programının 1960 yılı başlarına kadar gerçekleştirilmesi için 133 milyon lirası dış, 129 milyon lirası da iç ödeme olmak üzere toplamda 262 milyon Türk Lirası harcanmıştır. Programın ilerleyen süreçte tamamen yürürlüğe girmesi için dış ve iç ödeme olmak üzere 687 milyon Türk Lirası'nın harcanması planlanmıştır⁹⁵.

KDÇF'nin tevsiat faaliyetlerinin demir ve çelik üretimi miktarını artırmasının yanı sıra kimya sanayiinde kullanılan birçok tali maddenin üretimini de artırmıştır. Katran tasfiyesinden elde edilen benzol, endüstride plastik üretiminde, naylon bileşenlerinde, sentetik deterjan imalinde; kömür katranından elde edilen naftalin güve benzeri böceklerle mücadelede, türevleri boya yapımında; tolüen maddesi plastik, mürekkep ve yapıştırıcı imalinde; çözücü özelliği olan solvent maddesi kozmetik ve böcek öldürücü ilaç üretimi ile parlatma işlerinde; parlayıcı özelliği olan ksilol maddesi petrokimya, polyester ve plastik üretiminde; ağaç malzemelerini havanın etkisinden korumak ve çürümelerini önlemek amacıyla kullanılan ve katran ruhu denilen kreozot yağı demiryolu traversleri, ağaç sundurmalar, parmaklıklar ve telefon direklerinin korunmasında; katran ve organik maddelerin buharlaşması ve damıtılmasında son ürün olarak elde edilen zift ürününü yüzey kaplamalarında, bina ve temel duvarlarında astar boya ve vernik imalinde; katrandan elde edilen yol katranı ise yol yapımında kullanılmıştır.

KDÇF'de üretilen tali maddelerden bir diğeri tarım ürünlerinin veriminin artırılması için toprağı azot, kükürt ve fosfat bakımından zenginleştirmede kullanılan amonyum sülfat ve süper fosfat gübreleri, başta hububat ürünleri olmak üzere birçok tarım ürününün rekoltesini yükseltmiştir. KDÇF üretilen

94 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, TBMM Matbaası Ankara 1960, 27-28.

95 TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, TBMM Matbaası Ankara 1960, s.27.

kimya sanayinin temel ürünü olan sülfürik asitin ise birçok asit ve sülfat ile şap ve süper fosfat, boya maddesi, plastik, patlayıcı, parfüm ve ilaç üretiminde kullanıldığı görülür.

Tablo 3'te 1950 ile 1960 yılları arasında KDÇF'nin üretim faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

TABLO: 3. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın Üretim Faaliyetleri (1950-1960)

	Yıllar										
Maddeler	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Pik Demir	59332	71680	89250	99146	84394	72289	94115	95650	114084	80196	83412
Sıvı Çelik	90786	135409	153465	162641	168893	188025	192512	175510	159876	213717	265434
Travers	3085	11828	4838	6431	-	3249	2520	-	4208	2867	1200
Saç	11829	14680	14275	18441	16249	18869	21321	20508	20357	21826	21045
Ray	7365	10132	9920	3028	-	5186	2660	1447	1424	2663	2987
Boru	8862	9062	7365	7185	11027	17391	26607	28834	27989	29652	15049
S. Asit	11404	15476	17513	19890	19083	18045	16670	20322	17280	20066	20373
S.Fosfat	13133	18815	21234	22027	20577	18188	10189	12037	5130	14048	-
A.Sülfat	2762	2675	3322	4490	4232	4276	4151	4396	4383	2995	4622
Naftalin	345	161	414	771	413	546	522	667	668	596	384
Zift	7429	7374	7860	14326	13944	15306	15928	16180	15603	15203	5020

Kaynak: İGM, **1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara 1959, s.294; DİE, **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara 1962, s.282; DİE, **1963 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 490, Ankara 1963, s.411; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965**, Yayın No: Ankara 1965, s.457; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1968**, Yayın No: 580, Ankara 1968, s.207; İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 1, Eylül, Ankara 1952, Ankara s.121; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 46-47-48, Aralık, 1957- Ocak, Şubat 1958, Ankara 1958, s.13; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 58-59, Aralık 1958-Ocak 1959, Ankara 1959, s.13; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 70-71, Aralık 1959-Ocak 1960, Ankara 1960, s.13; İGM, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 82-83-84, Aralık 1960-Ocak, Şubat 1961, Ankara 1961, s.13.

Tablo 3'te KDÇF'nin 1950 ile 1960 yılları arasında üretim maddelerinin miktarı ve türü gösterilmiştir. Bu maddelerden 1950 yılında 59.332 ton olarak

üretilen pik demir miktarı 24.080 ton artışla 1960 yılında 83.412 tona, 90.786 ton olan sıvı çelik miktarı 174.648 ton artışla 265.434 tona, 11.829 ton olan sac üretimi miktarı 9,216 ton artışla 21.045 tona, 8.862 ton olan boru üretimi miktarı 6.187 ton artışla 15.049 tona, 11.404 ton olan 60⁰ sülfürik asit üretimi 8.969 ton artışla 20.373 tona, 13.133 ton olan süper fosfat üretimi 915 ton artışla 1949 yılında 14.048 tona, 2.762 ton olan amonyum sülfat üretimi 1.860 ton artışla 4.622 tona, 345 ton olan naftalin üretimi 39 ton artışla 384 tona yükselmiştir. Buna rağmen bazı maddelerin üretiminde düşüşler yaşanmıştır. 3.085 ton olan travers üretimi 1.885 ton düşüşle 1.200 tona, 7.365 ton olan ray üretimi 4.378 ton düşüşle 2.987 tona, 7.429 ton olan zift üretimi 2.409 ton düşüşle 5.020 tona inmiştir.

Böylece 1950 yılından 1960 yılına pik demir üretiminde %40,58, sıvı çelik üretiminde % 192,37, sac üretiminde %77,91, boru üretiminde %69,81, 600 sülfürik asit üretiminde %78,64, süper fosfat üretiminde % 6,96, amonyum sülfat üretiminde %67,34, naftalin üretiminde %11,30 oranında artışlar yaşanırken travers üretiminde %157,08 ray üretiminde %146,56 ve zift üretiminde %47,98 oranında düşüşler yaşanmıştır. KDÇF’de 1950 yılından 1960 yılına kadar bütün üretim maddeleri alt alta toplandığı zaman 1940-1950 dönemine göre üretim miktarında muazzam artışlar sağladığı görülür.

SONUÇ

CHP Hükümetleri'nin gayretleriyle Türkiye'de demir ve çelik sanayinin kurulması yönünde yapılan girişimler semeresini vermiş ve 9 Eylül 1939 tarihinde ilk fırının ateşlenmesiyle Karabük Demir ve Çelik Fabrikası tesis edilmiştir. Ardından sıra ile boru fabrikası, çelikhane, haddehane, sülfürik asit fabrikası ve iki numaralı yüksek fırının işletmeye alınması ile fabrikanın entegre halinde üretim üniteleri tamamlanmıştır. DP döneminde ise bakım ve onarım çalışmaları sona eren 1 numaralı yüksek fırın, ikinci kok ve sinter tesisleri ile santrifüj boru fabrikası sıra ile hizmete girmiştir. Ayrıca DP Hükümeti tarafından uygulanan geniş çaplı tevsiat programı kapsamında temeli atılmasına rağmen tamamlanamayan 3. yüksek fırın ve haddehane tesisleri de yer alır. Bu ünitelerin hizmete girmesi ile demir çelik üretimi hızla artmıştır.

Demir ve çelik üretiminin artması ülkede hemen birçok sektörün gelişmesine katkı sağlamıştır. Ulaşım sektöründe; demiryolu, karayolu, denizyolu ve havayolu taşıtlarının imalinde, tarım sektöründe; tarım araç ve aletlerinin imalinde, bayındırlık ve inşaat sektöründe; her türlü eğitim, sağlık, haberleşme, sanayi ve turizme yönelik binaların inşasında, savunma sanayi sektöründe; her çeşit gelişmiş silahların yapımında, enerji sektöründe; barajlar ve elektrik santrallerin yapımında demir ve çelik ürünlerinin kullanılması bu sektörlerin gelişmesine büyük ölçüde yararlı olmuştur.

Ayrıca basın yayın sektöründe matbaa ve basım tesislerinde, makine sektöründe çeşitli makinelerin imalinde, madencilik sektöründe madenlerin çıkarılmasında ve taşınmasında kullanılan vagon ve çeşitli araçların imalinde, tekstil ve giyim sektöründe kullanılan tezgâh ve tesislerin imalinde demir ve ürünlerinin yararlanılması bu sektörlerin de gelişmesine fayda sağlamıştır.

KDÇF, ülke ekonomisinin hemen her alanına yarar sağlamanın yanı sıra tali ünitelerinin üretimleri de kimya sektörüne katkı sağlamıştır. Katran tasfiyesinden elde edilen benzol, endüstride plastik üretiminde; kömür katranından elde edilen naftalin güve benzeri böceklerle mücadelede; tolüen maddesi mürekkep ve yapıştırıcı imalinde; solvent maddesi kozmetik işlerde; parlayıcı özelliği olan ksilol maddesi petrokimya ve polyester üretiminde; krezot yağı ahşap yüzeylerin korunmasında; zift maddesi yüzey kaplamalarında ve yol katranı ise yol yapımında kullanılmıştır. KDÇF'de üretilen tali maddelerden amonyum sülfat ve süper

fosfat gübreleri ise tarım üretiminin artırılmasında; kimya sanayinin temel ürünü olan sülfürik asit ise birçok asit ve sülfat ile boya, plastik, patlayıcı, parfüm ve ilaç üretiminde faydalanılmıştır.

Netice itibariyle, KDÇF’de imal edilen bütün mamullerin Türkiye’de endüstrinin hemen her alanında yararlanılması ve millî ekonomiye katkı sağlamasının yanı sıra, millî ekonominin ve ağır sanayi hamlesinin temelini teşkil etmesi bakımından da önemli bir gelişme olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 14-Dosya No: 81-Sıra No: 1.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 70-Dosya No: 98-Sıra No: 17.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 171-Dosya No: 187-Sıra No: 30.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 78-Dosya No: 80-Sıra No: 15.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 52-Dosya No: 339-Sıra No: 5.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 138-Dosya No: 986-Sıra No: 10.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 51-Dosya No: 333-Sıra No: 34.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 207-Dosya No: 415-Sıra No: 4.

_____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 163-Dosya No: 138-Sıra No: 14.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 89-Dosya No: 115-Sıra No: 10.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 90-Dosya No: 32-Sıra No: 13.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 95-Dosya No: 69-Sıra No: 18.

_____, Fon No: 30 100-Kutu No: 92- Dosya No: 578-Sıra No: 2.

_____, Fon No: 30 18 1 2- Kutu No: 128-Dosya No: 36-Sıra No: 16.

II. RESMÎ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, C 4, 17.03.1926, s.507.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, C 18, 17.06.1938, s.879-888.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, C 18, 28.06.1938, s.1126.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, C 37, 13.05.1955, s.991-994.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, C 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s.1262.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 10, 1. Birleşim, 01.11.1951, s.9.

_____, **Tutanak Dergisi**, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe

Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, C 5, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s.110.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 3, C 20, 44. Birleşim, 16.02.1953, s.304.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, C 25, 1. Birleşim, 01.11.1953, s.13.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 6, Toplantı: 1, C 6, 1. Birleşim, 01.11.1939, s.5.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: 2, C 14, 1. Birleşim, 01.11.1944, s.4.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, C 28, 45. Birleşim, 18.02.1954, s.502.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 1, C 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s.209.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s.14.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 10, S. Sayısı, 59, TBMM Matbaası, Ankara 1956 s.24.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 14, 1. Birleşim, 01.11.1956, s.9.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s.318.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1958 yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, TBMM Matbaası, Dönem: 11, Toplantı: 1, C 2, S. Sayısı: 31, Ankara 1957, s.18.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, 40. Birleşim, 20.02.1959, s.297.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 10, 1. Birleşim, 01.11.1959, s.10.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, S. Sayısı 41, Ankara 1959, s.20.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, TBMM Matbaası Ankara 1960, s.27.

B. Resmî Gazete

Resmî Gazete, Sayı No: 334, 29 Mart 1926.

_____, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

_____, Sayı No: 3960, 15 Temmuz 1938.

_____, Sayı No: 9011, 21 Mayıs 1955.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Yayınları

İGM, **İstatistik Bülteni**, No: 1, Eylül, Ankara 1952, Ankara s. 121.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 11, Ocak 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 13, Mart 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 14, Nisan 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 15, Mayıs 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 16, Haziran 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 17, Temmuz 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 19, Eylül 1955, Ankara 1955, s. 10.

_____, **İstatistik Bülteni**, No: 24, Şubat 1956, Ankara 1956, s. 24.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 26, Nisan 1956, Ankara 1956, s.1.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 27, Mayıs 1956, Ankara 1956, s.11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 28, Haziran 1956, Ankara 1956, s.11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 30, Ağustos 1956, Ankara 1956, s.11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 31, Eylül 1956, Ankara 1956, s.11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 32, Ekim 1956, Ankara 1956, s. 11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 33, Kasım 1956, Ankara 1956, s. 11.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 37, Mart 1957, Ankara 1957, s. 13.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 46-47-48, Aralık 1957- Ocak, Şubat 1958, Ankara 1958, s.13.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 58-59, Aralık 1958-Ocak 1959, Ankara 1959, s.13.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 70-71, Aralık 1959-Ocak 1960, Ankara 1960, s.13.

_____, **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 82-83-84, Aralık 1960- Ocak, Şubat 1961, Ankara 1961, s.13.

_____, **1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara 1959, s.294.

DİE, **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara 1962, s.282.

_____, **1963 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 490, Ankara 1963, s.411.

_____, **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1964-1965**, Yayın No: Ankara 1965, s.457.

_____, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1968**, Yayın No: 580, Ankara 1968, s.207.

D. Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü)

Ayın Tarihi, Sayı No: 165, Yıl: Ağustos 1947, s.6.

_____, Sayı No: 221, Yıl: Nisan 1952, s.3.

_____, Sayı No: 222, Yıl: Mayıs 1952, s.2.

_____, Sayı No: 230, Yıl: Ocak 1953, s.9.

_____, Sayı No: 244, Yıl: Mart 1954, s.32.

_____, Sayı No: 257, Yıl: Nisan 1955, s.30.

_____, Sayı No: 263, Yıl: Ekim 1955, s.78.

_____, Sayı No: 269, Yıl: Nisan 1956, s.2-3.

_____, Sayı No: 271, Yıl: Haziran 1956, s.14-15.

_____, Sayı No: 282, Yıl: Mayıs 1957, s.39-40.

_____, Sayı No: 285, Yıl: Ağustos 1957, s.14-15.

III. KİTAPLAR

AFETİNAN, Ayşe, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Yayınları, Ankara 1972.

AKTAN, Reşat, **Türkiye İktisadı**, C 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, C 1, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Ankara 1971.

BURÇAK, Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları 1950-1960**, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

CİLLOV, Haluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1962.

_____, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İktisadi Ticari İlimler Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul 1967.

ÇAVDAR, Tevfik, **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)** Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

DP, **Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara 1954.

İKTİSAT VEKÂLETİ, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, 2. Basım TTK Yayınları, Ankara 1989.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Yayınları, 16. Basım, İstanbul 1997.

KARAL, Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C VI, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi**, C VII, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi**, C VIII, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988.

KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2009.

MİLLÎ İKTİSAT TASARRUF CEMİYETİ, **1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar**, Yayına Hazırlayan Derviş Kılınçkaya, C 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara 2003.

ÖGEL, Bahattin, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

SÜMERBANK, **Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank**, 1933-1973, Ankara 1973.

TC SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara 1973.

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara 1982.

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, 4. Basım, İstanbul 1993.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C II, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1975.

YALÇIN, Aydın, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1979.

YAŞA, Memduh, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980.

YENAL, Oktay, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul 2001.

IV. MAKALELER

ADIGÜN, Cevat, “Sümerbank'ın Yeni Tesisleri”, **Türk Ekonomisi**, S 80, Yıl: 8, Şubat 1950, s.35-36.

ALİSBAH, Hulki, “1947'ye Girerken Türkiye Sanayi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 8, S 169, Yıl: 8, 1 Ocak 1947, s.6, 7, 22.

ATAMER, Suha, “Demir Çeliği Tanıyalım, Sülfürik Asit ve Süper Fosfat Fabrikası”, **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.357-358.

AYTEKİN, Veli, “Karabük Mamullerini Tanıyalım, Karabük Raylarının Evsafı ve İmalinin Kontrolü Hakkında Bir Etüd”, **Demir ve Çelik**, S 14, Yıl: 2, 1 Temmuz 1952, s.306-310.

_____, “Memleketimizde ve Avrupada Demir Çelik Sanayinin Bugünkü ve Müstakbel Durumu”, **Demir ve Çelik**, S 11, Yıl: 3, Kasım 1953, s.239-242.

BEZER, Emin, “Demir Çeliği Tanıyalım, Boru Fabrikası”, **Demir ve Çelik**, S 10, Yıl: 1, 1 Mart 1951, s.219-221.

BULUTOĞLU, Şadan, “Teknikte Kullanabileceğimiz Başlıca Soğutma Tesisleri”, **Demir ve Çelik**, S 10, Yıl: 1, 1 Mart 1952, s.203- 209.

“Büyüklerimiz ve Madencilliğimiz”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 17, Yıl: 1939, s.3-4.

DAVER, Abidin, “İktisat Sahasında Yapılan İşlerin En Mühimleri”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 22, Yıl: 1, 1 İkinciteşrin 1940, s.8.

“Demir ve Çelik Sanayimiz”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1949, Sayı No: 8792.

“Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Faaliyeti”, **Türk Ekonomisi**, S 107, Yıl: 10, Mayıs 1952, s.131-136.

ERGÜVENÇ, Fahrettin, “Demir ve Çelik Sanayiinde Son Yenilikler”, **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, 1 Ağustos 1951, s.54-56.

_____, “Demir Çeliği Tanıyalım, Kuvvet Santrali”, **Demir ve Çelik**, S 1, Yıl: 3, 1 Ocak 1953, s.447-449.

ERKMENOL, Adnan; TARHAN, Orhan; MUCUOĞLU, Mahmut C., “Türkiye Demir ve Çelik Fabrikalarında İş Kıymetlendirme Çalışmaları”, **Demir ve Çelik**, S 15, Yıl: 2, 1 Ağustos 1952, s.317-323.

GÜNERGUN, Burhan, “Son Seneler Zarfında Kok Sanayiinde Kaydedilen Yenilikler”, **Demir ve Çelik**, S 11, Yıl: 1, 1 Nisan 1952, s.225-228.

_____, “Demir ve Çeliği Tanıyalım, Kok Fabrikası”, **Demir ve Çelik**, S 3, Yıl: 1, Ağustos 1951, s.57-59.

_____, “Karabük İkinci Kok Fabrikası’nın İşletmeye Açılması”, **Demir ve Çelik**, S 15, Yıl: 2, 1 Ağustos 1952, s.323-324.

_____, “Karabük Mamullerini Tanıyalım, Kok Fabrikası Mamullerinden Yol Katranı”, **Demir ve Çelik**, S 18, Yıl: 2, 1 Kasım 1952, s.400-401

GRANİGG B., “Türkiye Demir Endüstrisi ve Hammaddeleri”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 4, Yıl: 1936, s.8

KAN, Ahmet, “Bakım Mevzuu Üzerinde Düşünceler”, **Demir ve Çelik**, S 6, Yıl: 1, Kasım 1951, s.127-130.

“Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt”, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.13.

“Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hak-

kında Bir Etüt”, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s.9, 13, 18.

“Karabük Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 126, Yıl: 6, 16 Mart 1945, s.6.

KAYA, Mithat, “Kok Fırınlarnının İşletmeye Alınma Tekniğı”, **Demir ve Çelik**, S 14, Yıl: 2, 1 Temmuz 1952, s.302-306.

KAYA, Mithat; TEKİN, Şahabettin, “Karabük Mamullerini Tanıyalım, Kok ve Kok Tali Mahsulleri”, **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.355-357.

KIRAÇ, Ali, “Mikser”, **Demir ve Çelik**, S 12, Yıl: 3, Aralık 1953, s.268-270.

KURANER, Harun; Hüsamettin Pınar, “Sunı Gübre Davamız”, **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.67- 71.

LOKMAN, Kemal, “Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi**, S 72, Yıl: Nisan 1969, s.222.

“Maliye Vekili Hasan Polatkan’ın Bütçe Müzakerelerini Açış Nutku”, **Türk Ekonomisi**, S 116, Yıl: 11, Şubat 1953, s.45.

“Maliye Vekili Hasan Polatkan’ın 1955 Yılı Bütçe Nutku”, **Türk Ekonomisi**, S 141, Yıl: 13, Mart 1955, s.72-73.

MİLLETLERARASI İMAR VE KALKINMA BANKASI İKTİSADİ DAİRESİNİN HAZIRLADIĞI RAPOR-V, “Türkiye’de Sanayi ve Madencilik”, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 250, Yıl: 11, 31 Mayıs 1950, s.9-12.

MTA, “Umumi Maden Durumu-XIII”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 18, Yıl: 1940, s.9.

ÖLÇEN, Ali Nejat, “1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları” **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.133-149.

RONA, Nezih, “Demir Çeliğı Tanıyalım, Haddehane”, **Demir ve Çelik**, S 12, Yıl: 1, 1 Mayıs 1952, s.262-264.

RONA, Nezih; FEMİR, Mehmet, “Amerikan Demir ve Çelik Endüstrisinin Durumu”, **Demir ve Çelik**, S 16, Yıl: 2, 1 Eylül 1952, s.339-345.

LEOBAN, N. Sjögren, “Sinterin Yüksek Fırında İstimali”, **Demir ve Çelik**, S 9, Yıl: 3, Eylül 1953, s.191-192.

SUNGUN, Kemal, “Süper Fosfat Endüstrisi”, **Demir ve Çelik**, Yıl: 1, S 1, 1 Haziran 1951, s.14-17.

SUNGURSOY, Nizamettin Ali, “Dünya Savaşı Karşısında Endüstrimiz”, **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 87, Yıl: 4, 30 Temmuz 1943, s.6.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, S 39, Yıl: 14, Ekim 1949, s.17.

TATAÇ, Ziya, “Olaylar Mayıs 1949, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 73, Yıl: 7, Temmuz 1949, s.157-162.

_____, “Olaylara Bakış, Eylül 1949, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 77, Yıl: 7, Kasım 1949, s.253-262.

_____, “Olaylara Bakış Kasım-Aralık 1949, Ulaştırma Ekonomisi” **Türk Ekonomisi**, S 80, Yıl: 8, Şubat 1950, s.37-46.

_____, “Olaylara Bakış, Ocak-Şubat 1950, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 81, Yıl: 8, Mart 1950, s. 63-70.

_____, “Olaylara Bakış, Mayıs ve Haziran 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, s.212-219.

_____, “Olaylara Bakış, Kasım 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 102, Yıl: 9, Aralık 1951, s.378-383.

_____, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s.213-220.

_____, “Olaylara Bakış, Temmuz 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 110, Yıl: 10, Ağustos 1952, s.247-254.

_____, “Olaylara Bakış, Ağustos 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 111, Yıl: 10, Eylül 1952, s.282-285.

_____, “Olaylara Bakış, Eylül 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 112, Yıl: 10, Ekim 1952, s.314-318.

_____, “Olaylara Bakış, Şubat 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 117, Yıl: 11, Mart 1953, s.91-92.

_____, “Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s.27-30.

_____, “Olaylara Bakış, Şubat 1954, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 130, Yıl: 12, Nisan 1954, s.119-126.

“Ticaret ve Endüstri Haberleri”, **Demir ve Çelik**, S 6, Yıl: 1, 1 Kasım 1951, s.132-134.

“Toprakaltı Servetlerimizi Bulan ve İşleten Etibank”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 51-53, Yıl: 3, 18 Şubat 1942, s.36-39.

“Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 10, S:232, Yıl: 10, 20 Eylül 1949, s.168.

“Türkiye’de Endüstri”, Çev. Hakkı Toklu, **İktisadi Yürüyüş**, C 11, S 241, Yıl: 11, 21 Ocak 1950, s.2, 3, 24.

ULUBAY, Ali, “Demir Çeliği Tanıyalım, Yüksek Fırınlr”, **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.84-87.

_____, “Demir Çeliği Tanıyalım, Çelikhane”, **Demir ve Çelik**, S 7, Yıl: 1, Aralık 1951, s.151-153.

_____, “Demir ve Çeliği Tanıyalım, Yüksek Fırınlr”, **Demir ve Çelik**, S 4, Yıl: 1, Eylül 1951, s.84-87.

_____, “Demir Çelik Endüstrimizin Gelişmesi ve İstikbali Bakımından Koordinasyonun Rolü”, **Demir ve Çelik**, S 18, Yıl: 2, 1 Kasım 1952, s.394-395.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Demir Cevheri İhraç Edilmelidir”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 151, Yıl. 7, 1 Nisan 1946, s.1.

V. SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Cumhuriyet (2 Şubat 1949)

B. Dergiler

Demir ve Çelik (1951-1953)

İktisadi Yürüyüş (1940-1950)

Türk Ekonomisi (1949-1955)

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.tdci.gov.tr/html/tarihce.html>, Erişim Tarihi, 02.10.2016